

17 februari 1916

Memoranda (Karel Van de Woestijne).

6 februari.

Ik heb een tentoonstelling van decoratieve kunst bezocht, en die heeft mij in de eerste plaats bewezen een kentering in de tegenwoordige opvatting van sport. Van vrouwelijke sport althans.

Ziehier op welke wijze.

Deze tentoonstelling bestaat, zo niet in hoofdzaak (ik wil hier de hoeveelheid geen voorrang op de hoedanigheid geven), dan toch voor een goed deel uit wat men vroeger "nuttige handwerken" placht te noemen, en dat nu blijkbaar decoratieve kunst is geworden, misschien wel omdat men, en terecht, niet inziet wat er nuttigs aan zijn kan. Of het kunst is, zal ik niet in twijfel trekken, omdat bij vele lieden kunst nog altijd rijmt met inspanning, en anderdeels heel veel van hetgeen ook door echte kunstenaars voor kunst, en stellig onder de beste gehouden wordt, weleens kon blijken niet dan inspanning te zijn. Dat de vele Brusselse jonge meisjes, die ingezonden hebben, bij batikken en broderen, kant maken en boekbinden, en zelfs glasschilderen, en boeken illustreren, niet alleen heel wat inspanning bewijzen, maar tevens, in meer dan één geval een onbetwistbare zin voor kleur of lijn: het zou ondankbaar zijn, het te betwisten, - de artistieke betekenis voor het ogenblik ter zijde gelaten. Wat ik trouwens eerst aantonen wou: verplaatsing van het begrip sport.

Het is een feit: trof men voor de oorlog wel dames, oude of jonge, aan, die zich op verbruikerskunst toelegden, dan ging deze gewoonlijk een andere weg uit dan het hanteren der naald. Men tenniste, men schaatste (ik bedoel in bepaalde lokalen en op kunstijs), men bedreef allerlei lichaamsoefening, en van die

lichaamsoefening was het idee sport, in de zin van modieuze tijdverdrijf, onafscheidbaar. Met het gevolg natuurlijk, dat alle "zittende" bezigheid eenvoudig ondenkbaar, en dientengevolge elk naaldwerk uit den boze geworden was. Lapjes en vodjes, men bezat ze wel, maar dacht er niet aan, ze zelf te maken. Niet alleen verloor de techniek van zulke handwerken ieders belangstelling: ik ben niet heel zeker dat men om het handwerk zelf niet minder en minder ging geven, iets waar de vereenvoudigde Engelse klederdracht, die overtollige garnering uitsluit, zeker toe bijdroeg. Ik vergis mij dan ook zeker niet heel erg, als ik meen dat de meesterstukken der naaldkunst vooral bij een reeds ouder geslacht, en zeer zeker niet bij de "dernier bateau"-bakvisjes, haar vurigste bewonderaars, en eventueel beoefenaars vonden.

En nu blijkt de oorlog ook dat al veranderd te hebben. Men tennist niet meer, tenzij in private gelegenheid; de lokalen waar geschaatst werd zijn tot andere doeleinden ingericht geworden. En dan: de mannelijke partners doen hun plicht (ik hoop het althans) op het slagveld. - Met het gevolg, dat de weefstoel van Penelope een goed deel van zijn hoge symbolisch morele waarde verliest, waar die Penelope blijkt te zijn niets dan de gehoorzame volgeling van de wet, die aan de vrouw dergelijke bezigheden, bij gebrek aan betere, en in bijzondere omstandigheden, als natuurlijk en normaal, oplegt.

Als hun grootmoeders dus, die van lichaamsbeweging als van iets onwelvoeglijks gespeend bleven, buigen onze dochters hun zwanenhals over kantkussen en handwerkje; hun vroomste zorg gaat naar het sorteren van kleurige zijde of het aandachtig volgen van een sierlijke tekening. Zij denken niet meer aan heftig spel in openlucht, niet meer aan de zalige vermoemenissen in de skating: zij zitten aan de haard, in de stemmige stilte der huiskamer; tenzij ze gejaagd de winkels aflopen tot navorsen van onvindbaar geworden benodigdheden. Zij twisten niet meer over de handigheid van deze

of gene raketzwaaierende pols: zij verdiepen zich in dit wàt inspannender probleem, hoe bij het batikken deze of gene toon verkregen wordt. De Engelse sporttermen zijn vervangen door de lieve benamingen waar de kantknopen mee aangeduid worden, en die van een zacht verouderd, als subtiel geurend Frans zijn. Heel hun leven, en dat van het gezin, en dat van gans het huis wordt er bij gewijzigd. En het zou in nog verdere mate een gezegende oude tijd oproepen, tijd die wij trouwens niet kennen dan door onze omtoverende verbeelding die poëzie allicht van sufheid maakt, - het zou ons zowaar naar ik weet niet welke jaren dertig terugvoeren, was daar niet dit zeer praktisch moderne: op bedoelde tentoonstelling liggen die kussens en andere lapjes, of althans een goed deel daarvan, getekend met de prijs die zij moeten kosten ...

Schenken zij ons, bij vergelijking, het weemoedig genot, dat wij smaken bij terugvinden in oude laden van die tere, verkleurde, tot stof vergaande werkjes waar wij het vroeger leven van kinderlijk vertederde schoonheid in beminnen gaan? - Met al mijn waardering voor het herleven van deze fijne en nobele bezigheid, waar de ruwheid van Engelse sport bij week, moet ik bekennen dat het mij een andere emotie heeft gegeven dan de primaire aandoening van het zintuig alleen, het onmiddellijk reageren op een scherpe of fijne kleurvlak, op het aantrekkelijke of irriterende van een arabesk, op het fraaie of wanstaltige van een stilerende poging. In deze zin is het werk van deze jonge dames werkelijk modern: het schenkt "de la joie", in de betekenis die de neo-impressionisten aan het woord, als hoofdeis voor het soort kunst dat zij huldigen, geven; modern ook in de decoratieve uitwerking, die juist hetzelfde, niet min, niet meer, bedoelt. En dat is een eerste reden, waarom het mij al bijzonder antipathiek is, waar het mij schreeuwend aan de ijfte van de moderne kunst, de decoratieve inclus, herinnert. Waarbij komt, dat het zo weinig persoonlijk is. Ik moet geen innigheid vragen waar zij

onmogelijkheid geworden is. Maar geef mij dan toch persoonlijke durf, geef mij waaghalzerij, gij die groot zijt gebracht in de uitsluitende verering ervan ...

Deze tentoonstelling, en op deze tentoonstelling de onnuttige, maar ook onaandoenlijke handwerken vooral, hebben mij met brutaliteit gewezen op het zinloze, het wanhopig ijle van de kunst van onmiddellijk voor de oorlog, en de onontkomelijke noodzakelijkheid, daar voor goed aan te ontsnappen, eenmaal het evenwicht hersteld . Decoratieve kunst, synoniem van anonieme kunst, vermits zij bedoelt te versieren op een wijze, die voor de algemene gevoeligheid past: deze argeloze meisjeswerken vol eerlijke bedoelingen bewijzen, ofwel de grondloze ledigheid van de algemene smaak, ofwel de onmogelijkheid een decoratieve stijl voor deze tijd, of liever voor de tijd van gisteren te scheppen. Al de echte decoratiekunstenaars van de laatste vijftig jaar, ik bedoel diegenen die er de aanleg voor bezaten, zijn het niet kunnen worden, omdat zij al te persoonlijk van gevoel waren. De broderende meisjes, zij, die hun modellen gaan kiezen onder hetgeen het meest gesmaakt wordt en dat dus kan gelden als publieke smaak, bewijzen ons de dienst, onze moderne lelijkheid wat inniger te leren waarderen. De uiterlijkheid van onze Belgische architectuur, - alles geofferd aan de gevel, en binnenin niets dan het onontbeerlijke vulsel -: wij vinden ze in hun werk terug; hen komt de lof toe mee te werken aan een binnenhuisharmonie die niet eens bestond; en dat is al iets. Maar hun onnozelheid bewijst ons tevens op welke vunze pralerij, op welk gebrek aan alle innerlijkheid die onderlinge harmonie berust; en dat is om bij te huilen ...

Zal de oorlog het veranderen? Zal het in weelde zwelgend, naar buiten uit levend volk dat wij voor de oorlog waren, bij verarming en zorg wat meer naar eigen innerlijkheid gaan leven, en naar die innerlijkheid de zaken van zijn omgeving schikken? Zo ja - en wie zou

het niet hopen? - hoe jammer toch dat er een oorlog toe nodig was! ...

Wat de mogelijkheid betreft van een nieuwe decoratieve kunst, een nieuwe decoratieve stijl die en innig en algemeen zouden zijn: daar zullen wij maar liever voor het ogenblik nog niet van spreken, al walgen wij sedert de oorlog meer en meer van wat gisteren gold als goed ... en helaas inderdaad voor het publiek voldoende was.

8 februari.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant drukt over uit de "Times": "Wij staan niet voor een kwestie van ponden of tonnen Duitse invoer, maar voor de superieure inwendige organisatie van de Duitse staat, berustend op de volledige tucht van het volk, dat bereid is alles op te offeren voor de staat ... Deze superieure inwendige organisatie van Duitsland moeten wij door een betere organisatie bij ons in Engeland bestrijden".

- Men heeft beweerd dat deze oorlog is aangegaan zonder doel, zonder leidend en verklarend idee. En dat achtte ik ter ere van het zedelijk bewustzijn van het mensdom nog zo ongelukkig niet; gevolg alleen van een niet te weren noodzakelijkheid, die op haar beurt het blinde gevolg was van economische toestanden, vonden dezen die hem ontketenden een excuus in zulke onontkomelijkheid, terwijl de oorlogverwekkende economische toestanden er hun veroordeling in vonden, en dan ook waarschijnlijk hun dood in tegemoet gingen.

Maar nu komt de "Times" verkondigen: het gaat niet om een paar ponden of tonnen; het gaat alleen om organisatie, zoals die door de Duitsers begrepen wordt; in welke zin wij haar de loef af te steken hebben.

En hiermee legt de "Times" de oorlog niet alleen een idee ten grondslag, maar, wat er ook gebeure, welke ook de uitslag der geweldige worsteling zij: hij verzekert er Duitsland de overwinning door, een overwinning die des te minder zal kunnen betwist, dat zij aan de samenleving een nieuwe vorm, een nieuwe zin, een nieuwe ethiek, gevestigd op hetgeen in Duitsland tengevolge van de oorlog algemeen geldend is geworden, al kon er na de oorlog in Duitsland eveneens wel eens aangetoond, dat zij, zeg ik, aan de wereld tot grondslag van alle bestaan de Duitse opvattingen zal hebben opgelegd.

Ik zal hier de waarde van die beginselen niet nagaan; ik zal er bewondering noch afkeuring voor uitspreken. Zij dienen voorlopig de Duitse staat: deze oorlog bewijst het. Is dit een reden om te geloven, eerst dat ze voor Duitsland zelf onveranderlijk dienen gehandhaafd? Het kan worden betwijfeld. En te beter kan dan ook betwijfeld, dat zij bij andere volkeren even nuttig zouden zijn. En als wij zien hoe Engeland tegenstribbelt, zelfs bij die eerste evidente noodzakelijkheid: de algemene dienstplicht, dan kan men zich waarlijk afvragen of het zich neer zou leggen bij Duitse tucht, en, die tucht zelfs als het ideaal bewonderd, de volksaard ertegen bestand zou wezen. Er is al zoveel artificieels in het leven der oorlogvoerende volkeren gekomen: gaat men zich nu inbeelden dat blinde navolging van hetgeen blijkbaar regelrecht tegen eigen levensbeschikkingen ingaat, voldoende is om meester te worden over het volk dat men navolgt? Maar, gesteld dat Engeland het binnen een zekere tijd op Duitsland wint: zal Duitsland dan misschien heil moeten gaan zoeken in de Engelse zelfstandigheid van het individu?

Te meer dat voor Engeland prijsgeven van eigen sociale inzichten en tradities met zich de onherroepelijke vernietiging meebrengen kon, op politiek gebied van alle liberalisme, op moreel gebied van het individualisme, die beide misschien het kostbaarste zijn van wat

Engeland aan Europa tot voorbeeld gegeven heeft, en die zo kostbaar waren, juist omdat zij voor andere volkeren vrijheid, en dus ook mogelijkheid tot persoonlijke verwerking betekenden.

Die zucht tot hervormen in een zin die tegen overlevering ingaat schijnt in Engeland wel algemeen te willen worden. Nu weer inzake onderwijs. Wie bewonderde het niet, de streng klassieke opleiding gepaard met harmonische lichaamsontwikkeling, bij een cultuur van de wil die haar eerste principe vond in onafhankelijkheid en de eraan verbonden verantwoordelijkheid? Ik zal wel de enige niet geweest zijn, die het voorbeeld van een Gladstone, welke 's ochtends bomen velde, 's middags zijn geest wijdde aan de staat, om 's avonds verpozing te vinden in het commentariëren van Homeros, als een onbereikbaar schone, een in onze moderne tijden zuiver Helleens aandoende verschijning voelde. Maar ook dat schijnt in het Engeland van heden niet meer te deugen. Of staan wij weer voor die zelfverguizing die tot zelfverheffing nodig schijnt? Een middel dat mij in elk geval minder zuiver voorkomt dan het opsporen en exalteren van eigen krachten en vermogens, zonder overschatting, met het juiste besef van dracht en opbrengstmogelijkheid, en met de zekerheid dat men werkt met vertrouwd materiaal, dat niet verraadt zoals gebeuren kan met het werktuig dat men ontlene gaat en dat niet steeds past in uw hand.

Is dit laatste te organiseren wat de "Times" bedoelt? Men kan het moeilijk geloven waar opgegeven wordt van "de volledige tucht van het (Duitse) volk, dat bereid is alles op te offeren voor de staat". Het Engelse volk is voor zulke volledige en onvoorwaardelijke overgave misschien niet te vinden, en het is te begrijpen dat de "Times" het betreurt. Het kan echter eigenschappen bezitten, natuurlijke en traditionele, die, minder waard misschien, toch even renderend zouden zijn, mits voldoende geoefend. Het zijn, meen ik, de wapenen waar een volk het best op rekenen kan: het is althans de redelijkste

opvatting. Waarbij komt, dat men toch geen onmiddellijk resultaat moet verwachten van hetgeen nog geheel moet worden ingericht, en dat op geheel vreemde leest ...

Uit het land van Luik:

Dank zij de Amerikaanse commissie en de steun van onze regering hebben de bewoners voldoende brood en peulvruchten; maar er is een nijpend gebrek aan aardappelen. Die zijn er als het ware niet meer te krijgen. Er zijn mensen, die in geen 14 dagen een aardappel gezien hebben. Zij hunkeren dus naar het oogenblik, dat er gelegenheid zal zijn aardappelen met toestemming te mogen uitvoeren.

18 februari 1916

Kardinaal Mercier.

Rome, 17 februari. Kardinaal Mercier heeft onverwachts zijn vertrek tot het einde van volgende week uitgesteld. De Paus heeft hem belangrijk werk opgedragen, dat zijn aanwezigheid te Rome nodig maakt.

19 februari 1916

Levensmiddelenvoorziening in België door Nederlandse bemiddeling. Naar wij vernemen, is voor de provincie Luik een onderafdeling gevormd van de Koninklijke Nederlandse commissie tot regeling van de voorziening van noodzakelijke levensbehoeften in Belgische grensgemeenten (commissie Fleskens).

Deze subcommissie bestaat uit de te Luik en omgeving wonende Nederlanders, de heren: J. de Bordes, Charles Regout, H. Wolters, Th.

De Meester en G. Vogelaar, en heeft haar zetel te Luik, Forgeurstraat 34.

De heer Oudenne, consul der Nederlanden te Luik, heeft het erevoorzitterschap aangenomen.

21 februari 1916

De nijverheid in het bezette gebied van België.

Londen, 20 februari. Het ministerie van buitenlandse zaken maakt de volgende brief openbaar, door minister Grey gericht aan Hymans, de Belgische gezant te Londen.

Mijn waarde minister,

De laatste maanden hebt u meermalen mijn aandacht gevraagd voor de toestand der nijverheid in het door de vijand bezette gebied van België en voor de noodzakelijkheid van invoer van grondstoffen, wil men deze nijverheid voor ondergang behoeden en algemene werkstaking en nood voorkomen.

Ik sluit hierbij een memorie in, die de juiste toedracht van zaken weergeeft. Ik voeg er aan toe dat de aangelegenheid, die hier wordt behandeld, niets uitstaande heeft met de invoer van levensmiddelen in België door het steuncomité, welks werk door de Engelse regering zal worden vergemakkelijkt zolang en voor zover het wordt verricht onder behoorlijk onzijdig toezicht, volkomen onafhankelijk van Duitse controle en in overeenstemming met de voorwaarden, die in de loop van de tijd door de Engelse regering zijn gesteld.

(was getekend) Grey.

De ingesloten memorie luidt als volgt:

Naar men verneemt, heerst onder de Belgen de stellige mening dat de industriële nood in België uitsluitend moet worden toegeschreven aan de maatregelen der geallieerden tot tegengang van de invoer, en vaak wordt beweerd dat deze maatregelen geen noemenswaardige schade berokkenen aan Duitsland, terwijl ze voor het volk van onze bondgenoot de gevoeligste verliezen tengevolge hebben.

Gelijk reeds bekend is, kan de Engelse regering niet toestemmen, dat de Belgische nijverheid in de tegenwoordige omstandigheden zou kunnen worden gehandhaafd zonder belangrijk voordeel voor de vijand, wat ook het herstel van de Belgische onafhankelijkheid zou vertragen. Doch tevens is de Engelse regering ten volle overtuigd van de noodzakelijkheid om de Belgische bevolking bij te staan, en het is om deze reden, dat zij haar hulp heeft verleend aan het steuncomité in België en de Belgische uitvoerhandel onder zekere voorwaarden heeft toegestaan.

Ook om deze reden is het, dat zij enige maanden geleden heeft besloten zich bereid te verklaren voorstellen nopens de invoer van grondstoffen in België te overwegen door bemiddeling en onder waarborg van het steuncomité. Van de Duitsers werd in verband met dit plan niets anders verlangd dan dat zij de vrije invoer van grondstoffen en de uitvoer van fabricaten uit zodanige grondstoffen door het steuncomité zouden toestaan. Zij hadden alle voorraden van zulke grondstoffen of fabricaten, die nog in het land aanwezig waren, met rust te laten en vrij te stellen van elk verbod of opvoeding, en zij hadden in het algemeen elke fabriek, die op deze wijze door het comité werd bevoorrad, te behandelen alsof zij dezelfde voorrechten en onschendbaarheid genoot als een pakhuis van het comité. Men geloofde dat invoer volgens zodanig stelsel voldoende zou zijn om de werkloosheid te verminderen en de bevolking althans te vrijwaren voor een groot deel van de nood, die aan hun ongelukkige toestand onafscheidelijk verbonden is.

Dit plan is vier maanden geleden door het comité voorgelegd aan de Duitse autoriteiten te Brussel. Sedert zijn inlichtingen ingewonnen naar de vordering, die de onderhandelingen hebben gemaakt, doch zonder gevolg. Tot heden is geen enkel antwoord hoegenaamd van de Duitsers ontvangen.

Er heeft nooit enige twijfel bestaan welke de werkelijke politiek der Duitsers in deze aangelegenheid was, doch thans wordt het duidelijk. Terwijl ze bij elke gelegenheid aan het Belgische volk verkondigen dat de ondergang der Belgische nijverheid uitsluitend is te wijten aan de politiek der bondgenoten, terwijl ze kapitaal slaan uit hun bereidwilligheid om aan Belgische fabrikanten waarborgen te verschaffen dat zij geen grondstoffen zullen opvorderen, die voor hun fabrieken uit den vreemde worden ingevoerd, hebben zij besloten in geen enkele schikking te treden voor een verlichting van de Belgische nijverheid, alvorens zij het laatste ons hebben weggenomen van de inlandse voorraad grondstoffen of fabricaten, die hun van enig nut kan zijn en alvorens zij er in zijn geslaagd een zo algemene ellende in het land in het leven te roepen, dat zij het vereiste aantal Belgische arbeiders dwingen naar Duitsland te trekken of dienst te nemen in bedrijven in België, die onder hun controle staan, ten behoeve van hun eigen belangen.

Wanneer dit doel is bereikt – voor zover de vaderlandsliefde en de standvastigheid van Belgische fabrikanten en werklieden ooit zullen gedogen dat zulk een doel wordt bereikt -, zullen de Duitsers zich ongetwijfeld bereid verklaren tot het treffen van schikkingen, waardoor het van al zijn hulpmiddelen ten volle beroofde land opnieuw zou worden bevoorrad. Voor dat ogenblik is aangebroken, behoort deze Duitse politiek volledig te worden ontmaskerd. Slechts weinige cijfers zijn voldoende om zulke bekende feiten te bewijzen. In één maand. Van (?) oktober tot 26 november, zijn alleen langs één enkele weg uit België naar Duitsland uitgevoerd: 74.000 ton

steenkool, 6100 ton fosfaten, 100 ton lood, 1350 ton erts, 340 ton mijnhout, 1200 ton guano, 1600 ton briketten. In de maand, onmiddellijk daaraan voorafgaande, waren er grote uitvoeren van dezelfde artikelen langs dezelfde weg; o.m. werden toen uitgevoerd 840 ton pyriet, 1600 vaten extract van looistof, 350 ton loodextract, voorts ijzer, lood, rubber en copal.

Het is algemeen bekend dat tenminste de helft der voortbrengselen van de Belgische textielnijverheid is opgevorderd. Onlangs heeft de opperbevelhebber van het vierde leger in België een order uitgevaardigd, waarin onder bedreiging met zware straffen wordt bepaald dat alle voorraden katoen moeten worden aangegeven en waarbij de katoenindustrie voor het vervolg wordt verboden.

Inderdaad kan de algemene politiek der Duitsers niet beter worden getekend, dan door de waarborg, onlangs door hen gegeven aan een voornaam Belgisch koopman dat zij zekere metalen, als staal en koper, nodig voor het in stand houden van een der hoofdindustrieën van België, zouden vrijlaten, wanneer het bewijs werd geleverd dat de artikelen waren ingevoerd. Men mag hier stellig uit afleiden dat alle Belgische voorraden van deze artikelen zouden worden in beslag genomen.

De belangrijkste materialen in België, als oliën en metalen, worden gecontroleerd door Duitse lichamen in het belang van Duitsland, en men kan ze niet verkrijgen tenzij men zich schikt naar de wensen van de vijand.

Zo is dan de toestand.

De Engelse regering heeft een poging gedaan om verlichting te geven aan de Belgische nijverheid door de invoer van grondstoffen uit den vreemde toe te staan ten spijt van hun overtuiging dat zulk een

invoer, zelfs onder de voorgestelde waarborgen, de vijand belangrijk voordeel zou bezorgen.

Uit het hardnekkig stilzwijgen der Duitse autoriteiten moet men opmaken dat zij hun goedkeuring aan het plan, voorgesteld door het steuncomité, hebben onthouden.

Hun vastgestelde politiek om het land te verarmen en de werklieden in hun eigen dienst te drijven, is thans onthuld, en de Engelse regering moet alle verantwoordelijkheid jegens het Belgische volk afwijzen voor het kwaad, dat de vijand niet alleen heeft veroorzaakt, maar dat hij ook weigert weg te nemen.

Memoranda (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 11 februari.

Heviger actie aan het Westerfront. En heropleven der belangstelling. Te meer dat allerlei maatregelen, ook militaire, waar de reden ons natuurlijk niet van geopenbaard wordt, de aandacht weer wakker hebben geschud.

En weer ook doen de wonderbaarste verhalen de ronde; de vreemdste gissingen worden verspreid als meest patente der waarheden; de dolste fantasie wordt geniale krijgskunde; en als ge er niet in gelooft zijt ge een leugenaar.

En aldus leeft Brussel weer wat op; het is een lichte opfleuring na het neerslachtig zonder nieuws zijn der laatste maanden. Nog haalt men wel, uit gewoonte en omdat zulk scepticisme goed staat, de schouders op bij de gewone vraag: "wat nieuws?" Maar onwillekeurig luistert men, niet zonder gretigheid, naar het verhaal dat begint met een twijfelend "il parait que ...", maar dat weldra een betonmonument van stellingen blijkt; en, of ge wilt of niet, ge laat

u verleiden tot het spelletje der kansberekeningen, ge gaat glijden over de hellingen van gewenste mogelijkheden, gijzelf zijt niet ver van bevestigen. Als ge heel erg op uw hoede zijt, vooral niet doorgaan wilt voor lichtgelovig, dan waagt ge als stelling het tegendeel van wat ge meent of wenst; ge wordt bij zulke vijandige houding, ontvangen op meer of minder vriendelijke hoon; het volstaat om u te versterken in de verdediging van waar ge niet eens in gelooft, maar dat ge vanwege uw reputatie van goed ingelicht man nu natuurlijk voorstaat als een onontkomelijkheid; ge zult altijd toehoorders vinden die bij die overtuiging diepzinnig zullen knikken, juist omdat ge voor knap doorgaat en dat zij niet begrijpen dat ge zulke ongewenste meningen en voorstellingen verdedigen kunt; morgen, wees er gerust van, wordt uw verhaal het tegendogma van wat reeds algemeen geloofd werd en vervangt daarom met succes dat oude geloof; en als men met het nieuws, dat ge zelf uitgevonden hebt, als met de enige waarheid bij u komt, dan blijft u alleen nog het verzinnen van addenda of corrigenda over, wilt ge uw goede roep van ernstig en helderziend, trouwens onbevooroordeeld man (dit laatste vooral is tegenwoordig van het hoogste belang!) niet verliezen ...

- Een vriend van mij, hoogstaand kunstenaar, zegt mij: "Stelt men de vraag: 'wat onderscheidt een artiest van een gewoon mens?', dan luidt het antwoord: 'de macht der verbeelding'. Wij gaan, ook wetenschappelijk, door voor het type van de imaginatieve. En nochtans, zie maar wat de oorlog als onbetwistbaar leert dat het de bourgeois is, en liefst de domste, de minst artistiek aangelegde, welke van de gebeurtenissen de vreemdste voorstellingen uitvindt, verbreidt, en vooral zelf gelooft. Wat hem onder de oorlog recht houdt, is misschien in hoofdzaak, dat hij aan verbeelding zo rijk is. Terwijl wij, de artiesten, doorvreten zijn van werkelijkheidszin; onze betekenis groeit naarmate wij de werkelijkheid doorzien en vooruitzien, zoals zij in haar diepste en verschrikkelijkste geheimen

is; wij lijden er onder; neen: wij doorlijden ze; zij is het, die ons soms zo ongelukkig maakt. Terwijl de bourgeois in zijn fantasie, zeker veel meer dan in zijn realiteitszin, het voedsel vindt van zijn gezond makende zorgeloosheid” ...

Is mijn vriend te paradoxaal in zijn mening? - Ik stel vast dat Brussel onder een vlag van optimisme gaat. En dat ik vooralsnog niet goed begrijp waarom ...

12 februari.

De Duitse “Polizeiverwaltung” betreft een herenhuis op de aristocratische Regentlaan, waar het vroeg in de avond reeds verfynd stil en vroom van stemming is. Zelfs bij het helse der laatste dagen.

Voor dat huis ligt, achter het sierlijk gesmeed hek, een grasperk. Ik kom er voorbij; het is avond; het is weer maar eens een hels weer; ik denk aan dat grasperk natuurlijk niet, dat ik in gewone omstandigheden niet eens zien zou. Maar nu is daar iets dat mijn blikken opeist; ik zie nader toe, bij het weifellicht van een onrustige lantaarn. En merk dat het, eenvoudig, honderd kleine gele krokussen zijn, die daar in het spinaziedonkere wintergras voorjaarlijk aan het ontluiken gaan ...

Ik weet niet of de Polizeiverwaltung bewust is van haar dichtelijkheid.

Ik weet niet of zij die dichtelijkheid wenst. Noch, waarlijk, of zij welvoeglijk is ...

En ik weet ook niet, of ik hierbij ironisch ben, dan wel de Polizei.

14 februari.

Ik moet opkomen tegen de bewering, gevonden in het verslag van de Nieuwe Rotterdamse Courant over een Hollands boekje ("Vaderlandsliefde en Chauvinisme", door H.J.B. Westerman Holstijn), als zouden "de internationale stromingen op ieder gebied een zuiver intellectualistisch karakter" dragen, waardoor zij niet bestand waren "tegen de intuïtieve liefde voor vaderland en volk". Ik wil hier als argument afzien van de grote internationale machten op zedelijk gebied, die onder de oorlog toch waarlijk niet onder hebben gedaan voor vaderlandsliefde: is er tegenwoordig iets smartelijker, en dat aldus reeds blijkt geeft van een diepgeworteld leven in de ziel, dan het gevoel van naastenliefde, en in het algemeen van heel het christelijk zedelijk bewustzijn? Hoe dikwijls hebben wij moeten lezen, dat officieren al te vriendschappelijke verhoudingen tussen soldaten van vijandelijke legers tegen te werken hadden, terwijl toch die soldaten zonder morren voor het vaderland hun bloed veil hadden; een voldoende bewijs, zou ik menen, dat de liefde van mens tot mens op zijn minst even sterk is, zelfs op het slagveld, waar de haat alle mogelijke verontschuldiging heeft, als de liefde voor eigen land. Ik laat ook ter zijde de kracht der wetenschappelijke en ook der kunstverstandhouding, die tussen vijandelijke geleerden of artiesten nog nauwelijks door de nationale idee wordt ter zijde gesteld; ik ken voorbeelden, die bewijzen hoe eenheid in de wetenschappelijke en zelfs in de kunstbezorgdheden van beslist meer affectieve aard bleken, dan de patriottische, al wil ik nu juist niet loochenen, dat die bezorgdheden oorspronkelijk intellectueel waren. En het feit alleen, dat in de eerste oorlogsmaanden professoren mekaar vaderlandse manifesten naar het hoofd slingerden, om later te gaan betwijfelen of het nu niet uit en amen ging zijn met internationale betrekkingen tussen geleerden: wijzen zij er niet op, primo dat men zich nu vooral niet inbeelden moest, dat zij voor internationalisten wilden doorgaan - wat aantoonde, dat zij het in hoofdzaak wel waren (de verbluffende bewijzen van hun patriottisme, of beter: de verbluffende wijze

waarop zij hun patriottisme meenden te moeten bewijzen, toonden voldoende aan, dat zij het bleven), - en secundo, dat zij zich over de toekomst van de internationale wetenschap, waarbuiten ieders nationale wetenschap niet kan, ten zeerste ongerust maakten - hetgeen weer blijk geeft van het feit, dat het internationale het in hun hart zeker op het nationale wint? ... Ik zal ook niet stilstaan bij arbeiders- en bij vrouwenbeweging: de eerste angsten voorbij, zijn zij met een nieuwe ijver aan het werk gegaan, die, hoe nationale gezindheid ze soms voorlopig moge verdelen, niettemin en onvermijdelijk uitloopt op internationale actie, en een actie, die even affectief als intellectueel is (want sedert wanneer heeft de drang naar gelijkheid en vrede opgehouden een affect te zijn?).

Ik zal mij houden bij het Belgische voorbeeld, dat ik meen bij ervaring te kennen; en vraag ik mij dan af: wat, bij ons Belgen, wint het aan intuïtieve kracht, de internationale bestanddelen van ons bewustzijn, dan wel de vaderlandsliefde? En dan is het antwoord van, me dunkt, ieder die oprecht wil zijn, niet betwifelbaar: van beide is ons patriottisme zeker wel het meest intellectuele. Of, om het beter en preciezer te zeggen: onze vaderlandsliefde berust meer op redenering dan, bv., ons zedelijk besef, dan het gevoel, dat wij op het gebied der kunst en der wetenschap zo van vijanden als van bondgenoten onafscheidbaar zijn, dan het bewustzijn, dat nationale vereenzaming ons noodlottig zijn zou. Die toestand van het kleine tweetalige België, dat zich steeds gaarne zo naar oost als naar zuid en west aan het buitenland heeft vergaapt, kan als exceptioneel worden afgewezen. Zal ik hier echter wijzen op de invloed van regionalisme, die in Frankrijk de idee van het grotere vaderland zeker niet bevorderd zal hebben? Moet ik spreken van al wat de drie rijken van Groot-Britannië scheidt? De kwestie van de bestuurlijke scheiding is niet bij uitstek Belgisch, zou ik menen; ze telt bij ons zeer zeker minder aanhangers dan in landen, waar de vaderlandsliefde

van iedereen echter niet blijkt onder te doen voor de Belgische. Want, men mag het niet vergeten: er staan aan het Belgische front overtuigde flaminganten naast kraaiende wallonisanten, die het misschien aan elkaar verwijten, - maar beiden even moedig vechten voor hetzelfde vaderland.

Neen, wat ons tegenwoordig voor ons vaderland doet opkomen, het kan zeker wel een intuïtie zijn: het is dan echter de intuïtie van een noodzakelijkheid. En niets van ruimere, bredere betekenis. De geleerde, die een manifest ondertekent, dat snoeverig de geleerden van het vijandelijke land verguist en die bij hoog en laag zweert, dat hij nooit met hen meer samenwerken zal; de socialist, die zich ter verdediging van het vaderland als vrijwillig aanmeldt; de geëmancipeerde feministe, die koortsig aan het kousen breien gaat; de pater, die zich aan het contemplatieve leven ontrukkt om zo praktisch mogelijk, desnoods met het geweer in de hand, zijn vaderland te gaan dienen: zij hebben niet verzaakt aan de bij uitstek internationale wetenschap, waarvan ze voor niets ter wereld zouden willen dat zij een stap achteruit deed; zij hebben hun internationaal geloof in de overwinning van het proletariaat niet opgegeven; meer dan ooit staat in haar de overtuiging overeind, dat de vrouwen van alle landen samen voor hun ontvoogding moeten vechten; meer dan ooit leeft in hen het gevoel, dat zij geen ander vaderland dan de hemel hebben. En waarom zouden zij trouwens? Voor het toeval van een oorlog? Maar wanneer heeft ooit één oorlog te beslissen gekregen, of ja dan neen aan wetenschap en kunst nog mocht worden gedaan; of voor het welzijn van het mensdom naar dit of geen ideaal mocht gestreden; of het gevoel van recht of plicht moest zwijgen; of de zucht naar eeuwige zaligheid diende onderdrukt?

Dat echter en man der wetenschap, en socialist, en feministe, en monnik de beoefening van hun levensdoel, zij het dan ook met geestdrift, ter zijde hebben gesteld: het is dat een noodzakelijkheid

er hen toe dwong; iets, dat hun affectief veel minder was dan datgene, wat de grondslag was van hun moreel als intellectueel bestaan (want hoe ze te scheiden?), maar tevens nodig was om - wie weet? - te beschermen wat zij zelf gewonnen hadden op de weg van hun streven; om te bewaren wat hun de nodige rust, of het beste arbeidsterrein, of het veiligste verblijf verzekerde; om te beletten, dat de orde in den lande gestoord werd, zo dit nog te doen was, en ze te herstellen waar dit nodig bleek.

Dat dit zonder veel redenering, haast instinctmatig, en zo ge wilt bij intuïtie gebeurt, ik geef het toe; - zoals wij dan bij intuïtie trachten naar het herstellen van de harmonie, waar wij deze gestoord zien: meer een voldoen aan een zintuiglijke behoefte dan een affect, zoals daar zijn: naastenliefde, zucht naar schoonheid en kennis, rechtsgevoel, geloof.

Doe ik hierbij de vaderlandsliefde te kort? Ik geloof het niet. Want wat is in de grond het vaderland? Het is het land, waar men aan gewoonten en belangen het meeste heeft, en waar tussen u en de andere inwoners de meeste eenheid in gewoonten en belangen heerst. En aldus kan ik, als Vlaming, België heel goed als mijn vaderland voelen, eerst omdat de schoonheid ervan mij het meest vertrouwd is, omdat de wezens waar ik van hou er mij omgeven, omdat ik er mijn arbeidsveld heb: subjectieve redenen, die aangevuld worden door altruïstische, zonder dewelke zij onvoldoende zouden zijn, zoals: een eenheid van taal en ras met mijn broeders de Vlamingen, maar tevens eenheid van economische belangen met de Walen, onder welker gebrek de Vlamingen lijden zouden, en die trouwens bevestigd zijn door eeuwen geschiedenis. Men ziet het: een complex, dat zo uit intellectuele als affectieve elementen bestaat; dat ik tot mijn eigen profijt als in het voordeel van mijn landgenoten naar mijn persoonlijke krachten moet helpen verbeteren; dat ik dan ook verdedig, zodra het bedreigd is, evengoed

als ik privaat eigendom verdedigen zou. Maar waar ik de gevoelens, die mij aan mijn vijand zoals aan al mijn medemensen verbinden, noch wat mij meer persoonlijk tot een van mijn vijanden aantrekt, tot zwijgen breng, zolang hij er mij door zijn gedrag niet toe dwingt, - in welk laatste geval het principe nog niets van zijn waarde verliest.

Men verwijt mij misschien, dat ik wel heel vrijgevig ben: ik ontken het opzet niet, noch dat ik hier de eigen gevoelens voor algemene doe zwijgen.

Terecht echter, meen ik. Want mijn innige overtuiging is, dat, zo na de oorlog de economische betrekkingen tussen de volkeren gewijzigd zullen zijn, dit niet het geval zal zijn met de louter affectieve, en dus ook met de intellectuele (die ze onvermijdelijk volgen). En ik geloof niet, dat ik mij vergis; ... wat trouwens jammer zou zijn voor het mensdom ...

De aardappelkwestie in België.

Bladen, verschijnend in het door de Duitsers bezette gebied van België, bevatten de volgende mededeling van de Duitse overheid:

Onder de grotere bevolkingskringen schijnt er twijfel te bestaan omtrent de werking van het bureel voor aardappelverzorging. Het is derhalve van belang het volgende mede te delen met betrekking tot de jongste bepalingen aangaande de aardappelverzorging.

De verzorging der burgerbevolking met aardappelen behoort tot de plichten der gemeentebesturen. Alleen wanneer de benodigde hoeveelheden door de gemeentebesturen binnen hun gebied niet kunnen gedekt worden zonder tussenkomst van het bureel van aardappelverzorging, vragen de gemeentebesturen deze tussenkomst aan, waarop genoemd bureel tracht zich, de als ontbrekend opgegeven hoeveelheden in gemeenten, die over een

grotere aardappelvoorraad beschikken, te verschaffen. Het bureel voor aardappelverzorging treedt dus uitsluitend op als tussenpersoon van gemeente tot gemeente, en het staat noch met de verbruiker, noch met de producent in rechtreeks verkeer. Onder deze omstandigheden is het dus nutteloos dat verbruikers van aardappelen zich voor het dekken van hun behoeften tot het bureel van aardappelverzorging wenden, daar hetzelfde over geen eigen aardappelstocks beschikt en de belanghebbenden alleen naar de bevoegde burgemeesters kan verwijzen.

Daar de nieuwe regeling eerst sedert 1 februari van kracht geworden is, zullen zich waarschijnlijk gedurende enige tijd nog zekere moeilijkheden voordoen in de aardappelverzorging, in het bijzonder ook daardoor, dat de gemeentebesturen nog geen tijd of gelegenheid gehad hebben, in toepassing van de nieuwe bepalingen, de nodige stocks in te slaan. Met een weinig geduld en met voldoende goede wil vanwege de aardappelproducenten zal men er hopelijk in gelukken deze moeilijkheden uit de weg te ruimen. De onmiddellijk beschikbare aardappelvoorraden zijn ongetwijfeld zeer gering. Het is derhalve van algemeen belang dat de aardappelconsumptie in de allereerste tijd tot het hoogst noodzakelijke beperkt wordt. Men name de welhebbende klassen der bevolking, die bij machte zijn de aardappelen door andere, minder schaarse voedingsmiddelen te vervangen, zouden in het belang der bijna uitsluitend daarop aangewezen armere klassen, voorlopig afstand moeten doen van het gebruik van aardappelen.

Hetzelfde geldt voor de hoofdzakelijk door welhebbende kringen bezochte spijshuizen, waar de aardappelconsumptie zonder bezwaar aanmerkelijk kan beperkt worden.

Bij deze gelegenheid wordt het in herinnering gebracht, dat het voederen van aardappelen aan honden, ezels enz. onder het onlangs

uitgevaardigde voederverbod valt, daar dit laatste op alle diersoorten betrekking heeft en alleen uitzondering maakt voor de varkens, aan welke dagelijks 3 kilo aardappelen mogen gegeven worden, met dien verstande, daartoe aardappelen te gebruiken die niet geschikt zijn voor de menselijke voeding.”

22 februari 1916

De Keulse correspondent van de Tijd schrijft ondermeer:

Er gaan in de pers en in politieke kringen stemmen op van ontevredenheid en van wantrouwen tegen kardinaal Mercier. Ondanks het feit, dat geruchten omtrent politieke gesprekken van zijne eminentie met de Paus herhaaldelijk zijn tegengesproken, duiken telkens weer praatjes op en legt men allerlei gebeurtenissen zo ongunstig mogelijk uit.

Twee gronden worden voor het wantrouwen jegens zijne eminentie genoemd: vooreerst de uitgave van de “Brief der Belgische Bisschoppen” in verschillende talen, waardoor die brief in het geheel niet meer als een vertrouwelijk schrijven beschouwd kan worden, (men weet, dat de regering te Havre – niet het Belgische Episcopaat – de brief liet uitgeven, nadat anderhalve maand zonder antwoord was verstreken), en de ontmoeting van de kardinaal met Briand. Om begrijpelijke redenen moet ik me hier tot een korte aanduiding beperken. Het verwondert mij echter, dat zelfs de Kölnische Volkszeitung het vermoeden oppert als ware genoemde ontmoeting volstrekt niet toevallig gebeurd en als zou de Duitse regering ook daarin een aanleiding kunnen vinden, om minder vriendelijk tegen de Belgische primaat op te treden. Dat bij de Duitse katholieken de bewondering voor de kardinaal-aartsbisschop zeer bekoeld is, heb ik vroeger reeds doen uitkomen. Ook dat is op rekening der politieke

gebeurtenissen te schrijven, welke zoveel natuurlijke sympathieën hebben doen verdorren.

Natuurlijk mogen we op het doorzicht en de rechtvaardigheid der autoriteiten gerust zijn, en kardinaal Mercier zal rustig en geërbiedigd naar België terugkeren.

Crédit Anversois.

Het Crédit Anversois, te Antwerpen, zal ook dit jaar geen dividend uitkeren. De netto winst, ten bedrage van 1,2 miljoen, wordt geheel naar het reservefonds overgebracht.

23 februari 1916

Reizen naar België.

Onze correspondent schrijft ons uit Brussel:

Op het einde van deze week zal het reizigersverkeer tussen het bezette gebied van België en Nederland drie volle weken stilliggen; immers begin februari werd, zonder dat, eigenaardig genoeg, van Duitse zijde hieromtrent ambtelijk iets bekend werd gemaakt, het gaan van België naar Nederland verboden. Deze maatregel, welke uitgaat van het grote hoofdkwartier, is in de meest volstrekte zin op te vatten; slechts in hoogst enkele gevallen mag de gouverneur-generaal uitzonderingen toestaan, een recht, waarvan hij tot nu toe slechts bij hoge noodzaak gebruikt heeft gemaakt.

In verband hiermee, moet er hier ter plaatse nogmaals met nadruk op gewezen worden, dat landgenoten, welke niet absoluut in België moeten zijn, in hun eigen belang een reis hierheen moet worden afgeraden. Te veel schijnt men bij ons af te gaan op beweringen dat in België het leven een "normaal verloop" zou hebben. Zeer zeker op

verschillend gebied kon ons leven nog veel abnormaler zijn, maar hij, die naar België komt, behoort geen enkel ogenblik uit het oog te verliezen, dat hij zich daardoor op oorlogsterrein begeeft en zich zodoende blootstelt aan de miseries van deze toestand met alle gevolgen van dien. Evenmin als men nu zonder noodzaak de mijnen op de Noordzee trotseert, evenmin moet men het slagveld minachten, dat hier in de vorm van plotseling van hogerhand genomen maatregelen de reiziger bedreigt.

Is men eenmaal hier in het net gevangen, dan is geen macht in staat de landgenoten te helpen; noch gezantschap, noch consulaat kunnen voor de verraste reiziger iets doen, en daarom is het, er zij nogmaals op gewezen, wanneer men in België niet moet zijn, beter er weg te blijven; men bespaart zich zodoende onaangename verrassingen, veel tijdverlies, een massa verdriet, en onnodige onkosten.

24 februari 1916

Kardinaal Mercier.

Rome, 23 februari. Kardinaal Mercier is heden door de Paus in afscheidsaudiëntie ontvangen. Hij vertrekt morgen rechtstreeks naar België.

Steun aan noodlijdende bevolking in België en Noord-Frankrijk.

Op verzoek van de heer Camille Huysmans, lid van de sociaal-democratische partij in de Belgische kamer van afgevaardigden en met de toestemming van het Duitse generaal gouvernement te Brussel, heeft de minister van landbouw 1000 wagonladingen eetaardappelen ter beschikking gesteld van de noodlijdende bevolking in België en Noord-Frankrijk. De prijs, waartoe de aardappelen aan de verbruikers worden afgestaan, is 4,50 gulden per 100 kg franco wagon op het station van afzending.

Uit Luikerland.

Watersnood.

Luik, 20 februari.

Schrijlings over de prachtige Maasstroom ligt de nijvere stad van kolen en staal te ronken, te roken, te branden. Overal, waarlangs het oog ook kijkt, ademen de fabrieken en de mijnen geweldig hun dampwolken de lucht in en zo spoedig het maar lichtjes donkert, ziet men de vuurgulpen uit de hoge schoorstenen spuiten en boven hen de zwarte massa naar boven rollen, heel hoog in de wijde dampkring. Als een hel met honderd monden is de avondstad dan. Wanneer de smeltkroezen, naar boven gehaald, tot op de spits van de wie weet hoeveel jaar oude assenberg, worden omgekanteld onder de reusachtige stijger, rolt een stroom wit verblindend vuur van de hoogte en gloeit lang eer hij uitsterft. De mensen, in de ver afgelegen straten, waar ze hem niet zien, worden plots getroffen door een scherpe vuurschemering over de hele stad. Zij duurt stonden lang en verschijnt een poos later weer uit een ander oord. Zo afwisselend, duurt het vuurwerk door de cyclopenarbeid ontstaan, de ganse donkere tijd, al de nachten van het hele leven der nooit rustende stad.

Helaas! thans licht geen vonkje meer sedert lange maanden en niemand kan in zijn vertwijfeling raden, wanneer de witgloeiende stroom weer zal rollen tot bij de voet van de zovele thans verdonkerde en mensenloze assenbergen, die stom de wacht houden bij elke lang uitgedoofde hoogoven.

De Maas alleen is gebleven, wat zij altijd was: jong in haar eeuwige oudheid, fris en onvermoeid. Ze heeft bommen in haar schoot gekregen. Dan wierp ze een hoos water de hoogte in, bitter boos,

omdat men haar vreedzaam leven stoorde. Van de bruggen, door haar oevers gedragen, werd er één, de Pont des Arches, tot gruis vernield, zodat alles, fijnste puin en ijzeren balken, blokken beton en arduin, haar in de schoot viel.

Toch bleef ze onverstoord kalm en wentelde haar kalme golven goedig in haar bedding voort, binnen de arduinen muren van haar oevers, met dezelfde onbewuste onverschilligheid als een reus, wie men op zijn weg een strootje tussen de benen werpt om hem tot vallen te brengen. Het was ons zo vaak in deze treurige oorlogsdagen een genot langs haar oevers te wandelen, binnen de stad, waar ze zo opgewekt leven schept voor allen, die haar beminnen, onze Maas. Het was ons zo menigmaal, op onze tochtjes naar Visé, een heerlijke ontspanning, buiten onze muren met haar alleen te zijn, waar ze, voorbij de brug van Wandre, op haar weg voortwandelt, door haar wijds dal, langs beide oevers groen, en bezadigd stromend in haar aloude wijsheid, villa's en boerderijen, dorp na dorp voorbij, sprekend in haar veelzeggende sprakeloosheid tot de bomen op haar eilandjes, tot de kruiden langs haar bedding, recht moederlijk groetend de mensen, die haar even sprakeloos en toch duidelijk verstaanbaar tegengroetten.

Ze scheen een andermaal wel eens te treuren over de nieuwe zo plots verzwakte rampzalige toestand. Lange jaren heeft ze de boten, met boottochtjes doende mensen, en andere overvloedig vol koopwaren, gedragen uit de kanaalhaven te Coronmeuse, even bij Herstal, en bracht ze, voorzichtig als in de vaart van Maastricht, of haalde andere reizigers en wachtte daar even voorzichtig af, om ze te brengen van Seraing en verder tot Hoi. Het speet haar, thans meer dan ooit, dat ze de honderden gevaarten van de voedingsdienst, die alle door de enge kanaalweg moeten komen en keren, als voor de oorlog zoveel andere honderden, eeuwen gedurende, niet kon verder brengen, zoals men haar dit reeds sedert jaren had toegezegd. Haar bedding

tussen Luik-Coronmeuse, en dit weet ge, onze Maas, heeft een heerlijke breedte met wijdse mooie buigingen, doch de diepgang is onvoldoende om bevaarbaar te zijn. Wie zal, schijnt ze zichzelf en de mensen af te vragen, thans het grote werk, dat 30 miljoen frank moet kosten, aanvangen en voltrekken, om mij in staat te stellen met al mijn onberekenbaar vermogen aan de arbeid der geliefde stad, aan haar toekomst en aan haar bloei mee te werken, zoals dit de duizenden arbeiders met lijfs- en verstandskracht doen in haar werkhuizen en haar mijnen? Wie en wanneer?

Ze is treurig en ze is beroerd. Zoals ze het sedert mensenheugenis niet meer deed, is ze deze natte, overvloedig uitgeregende winter thans reeds voor de derde maal schrikwekkend gezwollen en op veel plaatsen buiten haar oevers getreden, van Hoei tot Visé, waar ze, ietwat noordwaarts, de landgrens gaat tekenen tussen twee nederzettingen van eenzelfde volk.

Wel komen er elk jaar hoge waters en overstroomt dan de Maas hier en daar wel eens de oevers, doch, zoals in dit tweede oorlogsjaar, tot driemaal toe, midden in de ellende van werkloosheid en hongerende arme mensen, is het te veel. In de stad zelf kan zeer zelden watersnood komen. Het is een gebeurtenis, die geboekt wordt in onze geschiedenis, zo bv. het Maaswater te staan komt in de aangrenzende straten, of, iets wat nog zeldzamer is, de nabijgelegen place Saint-Lambert likt. De gemeenten af- en opwaarts zijn niet zo gelukkig, ook niet zo beschut tegen het stroomgeweld. De twee eerste winterzwellingen van deze winter waren reeds voor meer dan een buurtgemeente een ramp. Lange, treurige dagen bleven ze zonder enig tramverkeer met de stad. Thans is het al even erg.

Op het ogenblik, waarop we schrijven, rolt de boordevolle stroom als een zee zijn ontstuijige wateren zeer snel voorwaarts. De muren van Quai de la Batte zijn versterkt door aarden dammen, balken en

stutten. De oeverbewoners waken ganse nachten. Hun kelders staan onder water. De reusachtige steenhopen, Quai de l'Industrie, puinen van de gesprongen Pont des Arches, houden nog even hun toppen boven de vloed. De vijvers van het Boveriepark stromen buiten hun oevers en zetten de wandelpaden onder. Te Angleur, bij de samenvloeiing van Ourthe en Vesder, steeg het water 1 m 55 tussen 18 en 19 dezer. Te Kinkempois bedreigt de vloed het magazijn van de voedingsdienst, waar juist de volgende dag de zozeer verlangde Hollandse broden worden uitgedeeld. De zeer bevolkte oevergemeente Tilleur heeft bij elke overstroming wel het meest te lijden. Al de huizen, in de buurt van het water, verdrinken over heel het benedenverdiep. Grote en kostelijke werken zouden moeten worden uitgevoerd om die duizenden mensen te beschermen, die dan nog heel van de buurt worden afgezonderd, omdat de trams niet rijden. Thans echter is dit verkeer mogelijk gebleven, daar de Maatschappij voor het Buurtspoor zich enkele rijtuigen op hoge assen heeft bezorgd. Het is een gelukkige verbetering, die iedereen aangenaam heeft verrast.

Onder de grote nijverheidsgemeenten beneden Luik is Wandre, een tiental kilometer van hier, er steeds het ergst aan toe. Thans is de stroom er al een zeearm geworden, heeft een aantal woningen, velden en weiden overrompeld. De tram, die tot aan het station van het staatsspoor gaat, moet nu stoppen op 1500 meter van daar, voor de grote ijzeren Maasbrug. Op karren en wagens brengt men de mensen, tegen de prijs van 25 centiemen, door het stromend water heen, tot aan de tramstaanplaats. Het is daar een gejammer van lieden, die hun huizen moeten opgeven, van werklieden, die tijd verliezen door de traagheid van de overzetdienst, van ongelukkige schamelen, wiens ellende door de waterellende nog groter wordt.

Doch de woedende stroom stoort zich aan niets. In een wijde boog slingert hij zich Wandre voorbij, klotzend tegen de oevers en

geselend de velden en de weilanden daartegen. Waar hij onderweg huizen en tuinen kan bereiken, verdrinkt hij allen totdat hij, tien kilometer verder, op verraderlijke wijze, onwaardig van zijn majesteit, al de kelders van het lage gedeelte der stad Visé onder zet, en dan zich schijnt te bezinnigen om Maastricht te naderen, waar hij zich kalm en eerbiedig gedraagt als een bejaard vorst, die het einde voorziet van zijn levensdagen.

Onze correspondent schrijft uit Brussel, dat daar ambtelijk bekend is gemaakt dat het postverkeer van Antwerpen, Brussel, Hasselt, Luik, Turnhout, Verviers, Welkenraedt en omstreken nu ook tot Nederlands Oost-Indië is uitgebreid; en wel op dezelfde voorwaarden als het briefverkeer met andere landen is toegestaan.

Deze uitbreiding van het postverkeer is te danken aan de stappen, daartoe door onze gezantschapraad te Brussel, de heer M. van Vollenhoven, aangewend.

Met de Gentse fabrieken gaat het hoe langer hoe slechter. Nu weer komt uit Gent het bericht, dat de Linière des Flandres haar deuren deze week zal moeten sluiten, waardoor 700 werklieden op straat zullen staan.

De volgende fabrieken zullen dan voorlopig nog de enige zijn, welke de vlasnijverheid te Gent vertegenwoordigen: La Lys met 3000 werklieden, Linière Gantoise 2800, La Liève 1575, Morel en Verbeke 675, Nouvelle Linière du Canal 200, Grenier 100, Tollenaere 100, Rey 50.

Deze werken allen 12 uur per week; behalve Grenier en de Nouvelle Linière du Canal 24.

25 februari 1916

Kardinaal Mercier.

Rome, 23 februari. Kardinaal Mercier is heden naar België vertrokken.

26 februari 1916

Steun aan de noodlijdende bevolking in België en Noord-Frankrijk.

De heer Camille Huysmans schrijft ons te vrezen dat ons bericht in het ochtendblad van donderdag betreffende aardappelexport naar België misverstand kan doen rijzen. De toestand is – naar hij ons schrijft – als volgt:

Om woeker te voorkomen en gezien de heersende nood in België, heeft het Belgisch Nationaal Comité in België aan de Nederlandse minister van landbouw export van een zekere hoeveelheid gevraagd. Ons werd een eerste kwantum van tien miljoen kilo toegestaan en de verdeling en de verzending van Holland naar België werden toevertrouwd aan de Koninklijke Nederlandse Commissie, voorgezeten door de heer Fleskens, waaraan 3 Belgische adviseurs zijn toegevoegd. Om rekening te houden met alle belangen, is nu overleg gepleegd met de aardappelvereniging, maar over de door u aangegeven prijs is men het nog niet eens. Wij hopen, dat de onderhandeling niet te lang zal duren en rekening zal worden gehouden met de financiële toestand van een uitgeput land.

Het Belgische leger.

Havre, 26 februari. De ministerraad heeft besloten de lichterding 1917 onder de wapens te roepen.

De mogelijkheid is besproken om ook alle ongehuwden van 25 tot 35 jaar op te roepen, maar daar het merendeel daarvan valt onder het

oude stelsel van plaatsvervangning, zou dat niet veel opleveren. Derhalve heeft de ministerraad ervan afgezien en zich beperkt tot het onder de wapens roepen van de jongelui van 18 jaar.

27 februari 1916

Verkeer met België.

Men schrijft ons:

Het komt voor, dat aan personen, die zich niettegenstaande de sluiting van de Nederlands-Belgische grens naar België hebben mogen begeven met een Passierschein, geldig voor een reis heen en terug, niet veroorloofd wordt terug te keren.

De aandacht van belanghebbenden wordt er daarom op gevestigd, dat het niet raadzaam is, zich, zolang het grensverkeer gesloten zal zijn, voor een kort verblijf naar België te begeven, dan wanneer men de absolute zekerheid verkregen heeft ook inderdaad op het voorgenomen tijdstip naar Nederland te zullen mogen terugkeren.

28 februari 1916

Kardinaal Mercier.

Luzern, 27 februari. Kardinaal Mercier is hier gisteravond aangekomen; hedenmorgen heeft hij in een particuliere kapel de mis gecelebreerd. Wanneer hij vertrekt, is nog niet bekend.

Aide à la Belgique.

Het comité international Aide à la Belgique heeft 10.000 gulden ontvangen van Solleveld, van der Meer en van Hattum, van Nievelt, Goudriaan en C° en de Rotterdamse Lloyd elk. De zetel van het

comité blijft gevestigd Korte Vijverberg 1 b in Den Haag, maar het secretariaat wordt op 1 maart aanstaande gevestigd Plein 27.

De heer F. W. Rühle von Liliénstern ter Meulen, tot dusver secretaris van het comité, heeft deze functie neergelegd, doch blijft lid van het comité.

De heer A. M. de Veer, tot dusver lid, neemt de functie van secretaris over.

29 februari 1916

Société Générale de Belgique.

De jaarvergadering van de Société Générale de Belgique zal heden (29 dezer) plaats vinden. De nettowinst over 1915 bedraagt 2.237.959 F, zodat, onder bijvoeging van het saldo van het vorige jaar van 6 miljoen, de totale winst 8 ½ miljoen bedraagt. Hiervan wil de directie 4 ½ miljoen reserveren, zodat 3.757.959 F overblijft. Voorgesteld wordt daarvan aan de reserve 281.847 F en aan het Weldadigheidsfonds 15.500 F toe te voegen. Het dividend zal 50 F per aandeel bedragen.

1 maart 1916

Kardinaal Mercier heeft te Luzern, ofschoon hij in hetzelfde hotel logeerde, prins von Bülow niet gesproken. Zij hebben elkaar – volgens de Kölnische – bij een toevallige ontmoeting slechts gegroet.

In hetzelfde bericht lezen we, dat de kardinaal over de uitslag van zijn reis naar Rome niet tevreden is, “omdat hij de indruk heeft moeten krijgen, dat de paus uit hoofde van de strikte onzijdigheid van de Heilige Stoel, ter bevordering van de christelijke naastenliefde liever een streng godsdienstige dan een politieke kardinaal in België ziet.”

Nieuwe verordeningen.

Van onze correspondent uit Brussel:

Het jongst verschenen Wet- en Verordnungsblad bevat een verordening van de gouverneur-generaal, betreffende scheepsbrieven, aldus luidend:

Art. 1. Ieder schip, dat in het gebied van het Generaal Gouvernement en van de "Etappen-Inspektion" van het 4^e leger een Belgische meetbrief bezit, moet vanaf 1 maart 1916 bovendien over een door het Generaal Gouvernement of door de "Etappen-Inspektion" van het 4^e leger afgeleverde scheepsbrief beschikken.

Art. 2. De naam van het schip mag alleen met de toestemming van het Generaal Gouvernement veranderd worden. Elke verandering wordt door het Generaal Gouvernement in de scheepsbrief aangetekend. Nadat dit is geschied mag zij ook in de Belgische meetbrief overgedragen worden.

Art. 3. Overtredingen van de artikelen 1 en 2 worden met ten minste 3 maanden gevangenis en met ten hoogste 5000 mark boete bestraft. Wie ongeoorloofde veranderingen aan de Duitse scheepsbrief toebrenge of, met het doel onjuiste opgaven in de scheepsbrief te doen inschrijven, voor de Duitse overheid valse verklaringen aflegt, wordt met dezelfde straf gestraft.

Art. 4. Bevoegd tot oordeel vellen zijn de Duitse krijgsrechtbanken.

Verder is er een nieuwe verordening afgekondigd, betreffend opheffing van het Franse handels- en betaalverbod in de Franse landstreken van het Generaal Gouvernement. Het enige artikel luidt: De voor de bezetting in Frankrijk uitgevaardigde bepalingen over het handels- en betaalverbod houden op van kracht te zijn van de dag af,

waarop het Franse gebied door de Duitse troepen is bezet geworden. Voorschriften van gezegde aard, die na de bezetting in Frankrijk uitgevaardigd zijn, hebben binnen het bezet gebied geen kracht van wet.

De Duitse overheid in België heeft volgens mededeling in Belgische bladen de maximumprijzen voor de verkoop van gedorst koren, meel, zemelen en brood als volgt vastgesteld, per 100 kg, en in frank:

Voor tarwe uit stapelplaats of molen geleverd, 38,28 F; rogge 26,58 F; ongepelde spelt, 24,30 F; masteluin, 28,77 F; tarwezemelen uit molen geleverd, 22 F; masteluinzemelen, 20 F, roggezemelen, 18 F; tarwemeel aan bakkers of gebruikers geleverd, 48,05 F; roggemeel, 34,56 F, masteluinmeel, 36,29 F; tarwemeel tot 60 % of fijner gemalen aan de pasteibakkers geleverd, 80 F; roggemeel tot 60 % of fijner gemalen aan de pasteibakkers geleverd, 65 F; tarwebrood aan gebruikers geleverd, per kg 0,42 F.

Deze hoogste prijzen worden vanaf 1 maart van kracht.

Memoranda (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 15 februari.

Men vertelt mij volgend voorbeeld van soldatenmentaliteit: sommigen zullen er gebelgd om zijn, het een gebrek aan waardigheid noemen van minderen, die handelen zonder overleg; ikzelf, ik vraag mij af, en heb daar goede redenen voor, of officieren, die in die minachtende zin mochten spreken, bij gedwongen onderdrukken van zelfde gevoelens, zich van hun waardigheidsgevoel niet een heel wat opgeblazen voorstelling moeten maken. Immers, het gaat hier weer om algemeen menselijke affecten, die alle soldaten van elk leger ondergaan, en te dieper door het feit, dat zij toch allen eenzelfde lot lijden, voor dezelfde karweien en gevaren staan, en aldus allicht een

professionele verstandhouding, een psychologische eenheid ontstaat, waar het besef van vriend of vijand bij verzwakt en slechts nog bij kracht der rede blijft voortbestaan. Waarmee ik geenszins beweren wil, dat op het slagveld zelf, en onder de ophitsing van het vuur, de vijandschap niet heel scherp en heel oprecht zou zijn (al werkt hierbij de afwezigheid van een zichtbare vijand, zoals in deze oorlog wel meer gebeurt, zeker remmend of althans verbijsterend), maar dat, de actie eenmaal bekoeld, een nieuw gevoel, die haast broederlijkheid is, levendig wordt, - zelfs bij officieren. Hiermede vertel ik niets nieuws; dat ik er een goede illustratie voor heb gebracht mee, dat ik het herhaalde, ter weerlegging tevens van wie gaarne schermen met absolute uitspraken over patriottisme, deftigheid, en wat dies meer, waar meer spontane uitingen van algemene humaniteit nu niet precies voor hoeven onder te doen, als zij geen blijk van laagheid of slaafsheid zijn.

- Twee jonge Duitse soldaten staan dan op de tram, geen lome landsturmmanen, maar levendige jongens, die men van het vuur wel niet afgehouden zal hebben. Bij een halte stijgt, met heel wat moeite, op dezelfde tram een Belgische invalide, fris blozend als reconvalescenten die het weken lang in het hospitaal goed hebben gehad, kraakzindelijk vanwege dezelfde redenen, in een nieuw burgerpak dat hem stijf om de leden zit, met een deukhoed op die eveneens nog op aanpassing wacht. De arme jongen is helaas deerlijk verminkt, springt op krukken. Schijnt zich echter zijn ongeluk niet al te zeer aan te trekken, misschien onder de indruk nog van de zachte behandeling in het hospitaal na harde weken loopgraaf en verwoed vechten onder niet-herbergzame aarde- en luchtgesteltenis. - Hij gaat zitten, blaast van de inspanning, maar glimlacht niet te minder argeloos. Van op het balkon slaan de Duitsers hem gade. – “Voor hem is de oorlog uit”, zucht de eerste. “Ja”, meent de andere, “die mag van geluk spreken” ... Een korte pauze. De Belg heeft ze ook in het

oog gekregen, beziet ze met nieuwsgierigheid, houdt trouwens niet op met glimlachen. – “Hij moet ook niet betalen”, zegt een der Duitsers, “zie, hij heeft het nummer van zijn regiment in zijn knoopsgat.” Het is of de verminkte het gehoord had; hij beziet dat knoopsgat met welgevallen; kijkt daarop met ogen waar anders niets dan vriendelijks in te lezen is; schikt zich gemakkelijk in zijn hoekje, behaaglijk, als dacht hij: “Ja, die zijn er slechter aan toe dan ik!” ... - De Duitsers zwijgen; zij mijmeren over het soldatenleven en -lot. Tot daar opeens een van beiden zegt: “Ik wou wel, dat ik hem iets zeggen kon ...” En na een tijdje voegt hij er aan toe: “Maar ik zou niet weten wàt” ... - Aldus staan die vijanden tegenover elkander. Zij glimlachen elkander tegen ...

En ik weet niet, waarom ik dit nu bedenkelijk zou moeten vinden ...

17 februari.

“La Guerre, la Vie, la Mort, fort beaux sujets qu'il est prudent de laisser aux civils: ils ont le temps d'y rêver ... ” - “Le soldat agit: il ne pense pas. Dès qu'il pense, l'ennemi lui saute aux épaules. Le premier acte de la guerre, c'est un éteignoir sur l'imagination. ”

Beide uitspraken heb ik van wie het weten kan: van René Benjamin, de schrijver van het levendige oorlogsboek “Gaspard”, dat hij onmiskenbaar op het slagveld naast zijn held doorleefd heeft.

Nieuw kenteken dus van soldatenmentaliteit: handelen, niet denken. Gevaar, tevens, van het denken. En, kan men er wel bij toevoegen, onmogelijkheid daarvan, zodra het ernst wordt ...

Men klaagt er over, dat het morele gevoel bij velen onder de oorlog onzuiver is geworden, en zelfs te verdwijnen schijnt. Dit verwijt gaat echter steeds naar burgers toe, nooit naar de soldaten. Het is of men overeengekomen was, de afwijkingen van de soldaat van de morele

norm natuurlijk te vinden, en zelfs noodzakelijk. Hij vecht, de soldaat, hetzij met meer of min bewustheid voor een goed omschreven, een tastbaar of althans vast doel, hetzij ter verdediging van een meer of min begrepen recht. Doel, dat trouwens voor de vijand uit den boze, recht dat voor hem onrecht is. Zodat de soldaat per slot vecht, eenvoudig om te vechten, wat hijzelf ook mag menen, het weze met of tegen zijn zin. Niemand overigens, die hem daar naar vraagt, niemand die hem een andere verantwoordelijkheid toekent dan om de hoedanigheid van zijn vechten. De soldaat is eigenlijk een werktuig; hij denkt niet; denken is, zo geestelijk als lichamelijk, voor hem gevaarlijk; voor hem heeft de oorlog, hebben zelfs leven en dood geen zin; althans: het is maar beter dat hij daar niet aan denkt: aldus de soldaat René Benjamin, die het bij ervaring weet. En hoe zou het wel anders kunnen; ik bedoel: hoe zich een actief leger voor te stellen, waarvan elk soldaat zelfstandig en vrij redeneren zou?

Aan zulk een werktuig nu vertrouwen dezen, die wel een verantwoordelijkheid dragen, de belangen of idealen van hun volk toe. Aan een element, dat buiten de morele wet staat, als het ware bij definitie en op zulke natuurlijke wijze, dat niemand daar verder aan denkt, wordt heel de toekomst van een land toevertrouwd. Daartoe trouwens door de omstandigheden gedwongen, waar men staat voor het feit, dat alleen van de vernieling van het bestaande de welvaart van morgen kan worden verwacht. Buiten vernietiging immers kan men niet: buiten de vernietiging waar ieder de morele anarchie bij voorbaat van billijkt. Want welk scheidsgerecht kan beletten, dat de Duitse werkman meer produceert en tegen lager loon dan de Engelse, zoals van Engelse zijde herhaald is geconstateerd; dat een land zijn productie, industrieel of anders, vergroten zou en dientengevolge een ruimer afzetgebied nodig heeft, zij het ten koste van een ander land: eigenlijke redenen, naar aangenomen wordt, van de oorlog die ons teistert? Oorlog dan ook

die wel onontkoombaar blijkt zodra dergelijke economische toestanden zich voordoen; overleveren van het gehele sociale complex aan de soldaat; met het automatisch gevolg, dat heersende moraal (die er trouwens gewoonlijk niet is dan een gemakkelijke en algemeen aangenomen leugen, als een sluier over algemeen bedreven, maar liefst verzwegen schandelijkheden), met het vanzelfsprekend gevolg, zeg ik, dat onze lopende moraliteitsgewoonten erbij verdonkeremaand worden door wie er bij stilzwijgende afspraak van verschoond blijft.

Te menen, dat die moraal er onder bezwijkt, is trouwens een vergissing, - want niets heeft zo'n taai leven als schijnheiligheid. Wie immers volgens oorlogsmoraal redeneert, redeneert verkeerdt: het is de crisis in plaats van de norm te stellen, hetgeen natuurlijk niet aan te nemen is. Dat gevoelen zelfs dezen, die gerechtigd zijn, zich ter verdediging op de crisis te beroepen: de soldaten namelijk, die, bij het plegen van amorele daden, steeds zoeken naar een morele grond waar zij verontschuldiging op vinden kunnen. Dezer dagen kon men een gevalletje lezen, dat zulke morele gronden in een licht stelt, hetwelk er zo goed als een karikatuur der zede van maakt. Een Beiers scherpschutter was in de legerafdeling waarvan hij deel uitmaakt een beroemdheid geworden: iedereen bewonderde hem om zijne behendigheid in het mensen kapotmaken. Van uit een gevaarlijke post had hij ik weet niet hoeveel honderd vijanden geslacht, zonder dat zijn schot maar één enkel maal had gefaald. Ter beloning daarvan, en als blijk van bijzondere waardering, dacht men er dan ook aan, hem tot de rang van onderofficier te verheffen. Helaas, daar bestond een hinderpaal voor: de man was in zijn burgerlijk leven veroordeeld geworden ... als wildstroker; hij had al te veel hazen vermoord om toegelaten te worden tot de militaire rang, waar zijn slachten van mensen (of van vijanden, zo gij het liever hebt) hem voor aanwees. Weliswaar zou daar niet het minste beletsel toe hebben bestaan,

indien de man als stroper niet was ontdekt of geknipt geworden; want niet de verkeerde daad heeft sociale betekenis: alleen de straf die men er bij ongeluk voor opgelopen heeft ...

Waaruit wij het verblijdend gevolg kunnen trekken: de oorlogstoestand brengt de weelde mee van een dubbele moraal. De oude, normale, wordt er niet door afgeschaft: zij krijgt alleen naast zich een andere moraal, een hulpmoraal zou ik zeggen, waar wij naar grijpen, als wij er materieel of geestelijk profijt bij hebben; die overigens buiten de oude, haar methode, haar uitspraken, haar sanctie niet kan.

Het is wat er het nut van uitmaakt: wij voelen zo goed het monsterachtige van die tweede moraal, die wij bij soldaten kunnen billijken, dewelke de immuniteit genieten, omdat het denken hun is ontzegd, dat zij misschien dwingen zal tot herziening van de eerste, buiten dewelke zij niet kan, en waarvan de schijnheiligheid haar, die tweede, zo goed als noodzakelijk heeft gemaakt. Zal voor die herziening mogelijkheid bestaan? Als wij maar willen! Maar zal, bij het vele dat wij na de oorlog zullen moeten vergeten, ook dat essentiële niet vergeten worden? ...

Belgische bladen bevatten een verordening van de Duitse overheid in België betreffende wijziging en aanvulling der verordening van de 30^e november 1915 over de regeling van de handel met boter.

Artikel I der verordening luidt: De prijs voor boter, die de vervaardiger bij de verkoper in het groot te Brussel, de gebruikelijke verpakking inbegrepen, vrij kan vragen kan (grondprijs), wordt tot de 15^e april aanstaande per kilo als volgt vastgesteld:

1. Zoete roomboter: Zuivere boter (ten hoogste 18 % water inhoudend) (zoete roomboter 1^e hoedanigheid): 6,50 frank.

2. Gezouten boter (ten hoogste 18 % water inhoudend) (gezouten boter 1^e hoedanigheid): 6,30 frank.

Boter meer dan 18-50 procent water inhoudend (gezouten boter 2^e hoedanigheid): 3.70 frank.

2 maart 1916

De Lokal Anzeiger, schrijvend over het Duitse postwezen in België gedurende een tijdsverloop van een jaar, zegt dat het herstel van het postwezen in het dichtbevolkte land vele bezwaren heeft gehad. De verwachting, dat Belgische postambtenaren in voldoende hoeveelheid voor de Duitse dienst zouden worden gevonden, kwam niet uit door het verbod van de Belgische minister van het postwezen. Er werden daarop 500 Duitse postambtenaren uit Duitsland opgevorderd. Tot midden november 1914 waren er op 16 van de grootste plaatsen postkantoren ingericht.

Te Brussel was er zelfs een bestelling van brieven ingevoerd van eenmaal per dag. Het dagelijkse verkeer omvatte 30.000 zendingen. Begin januari 1915 waren er reeds 182 postkantoren. Het hoofdtelegraafkantoor te Brussel, dat door de vernielingswoede van het gepeupel in een puinhoop was veranderd, werd in november reeds weer in gebruik genomen. De Belgische telefoonkantoren werden ten dienste van het bestuur en de troepen geopend.

Bijzondere vermelding verdient dat België ten opzichte van het wereldverkeer zover Duitsland zelf dat verkeer bezorgt, daarin deelneemt. Op die wijze heeft het Belgische verkeersnet, dat bij de bezetting van België vernield was, reeds na verloop van een jaar een uitbreiding en een bedrijfszekerheid gekregen die voorbeeldig zijn.

Reizen in Vlaanderen.

Het Duitse gezantschap te 's Gravenhage bericht, in aansluiting aan een onlangs gedane mededeling, dat in uitzonderingsgevallen, aanvragen om te mogen reizen in het etappe- en operatiegebied in België (Oost- en West-Vlaanderen), onder nauwkeurige opgave door de aanvrager van naam, woonplaats, leeftijd, nationaliteit en, ten aanzien van de reis van doel, strekking, weg en duur, bij de consulaire ambtenaren te Amsterdam, Rotterdam, Maastricht, Vlissingen en Terneuzen kunnen worden ingediend.

Memoranda (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 18 februari.

Vele mensen, en niet het minst sommige Vlamingen, bewijzen, hoe moeilijk het is, zich aan het verleden, aan het dichte verleden dat de gewoonten en gedachten van vlak voor de oorlog in een veilige gordel van warme knusheid omsloten hield, te onttrekken. De toekomst stellen zij zich niet dan naar de maatstaf van gisteren voor, en, roepen zij om vrede, dan is het alleen om ongestoord hun leventje van gisteren te herbeginnen.

Wat - en zij schijnen het niet in te zien - op zijn minst genomen onmogelijk is, om te zwijgen van het onlogische ervan. Want die mensen vergeten welke geestelijke wijzigingen zij hebben ondergaan. Zij zijn bloeddorstig en winstbelust geworden; zijn ze ook tot hun normale bezigheid teruggekeerd, hun levensrichting, die doorgaans bekrompener is geworden (wat een goed humeur geenszins bevordert), ruimt nog steeds een deel in aan dit algemene dat de oorlog is en aan hun gisteren en de opvattingen ervan knagen en knauwen blijft, zodat het allicht uiteen valt, de dag dat zij het weer als het duurste bezit waarnemen zullen. En dan, er is dat juist die mensen niet kunnen begrijpen, zelfs nog na deze achttien ellendige maanden niet, dat wij veel minder tegen of voor mensen vechten,

dan tegen of voor gedachten en levensopvattingen. Die mensen vooral zijn het, die zich blijven voeden met haat, of althans menen, het aldus voor te moeten geven, - wat voor de morele gezondheid verderfelijker is. Zij vergeten, dat wij na de oorlog heel wat leed over het hoofd zullen moeten zien; dat wij aan iets anders zullen te denken hebben dan aan wat men ons deed lijden; dat de onbaatzuchtige heldenmoed van soldaten, die voor niets anders vechten (en het is hun onsterfelijke glorie, dat belangloze van hun strijd), dan voor het behoud van het vaderland, - dat zelfs die heldenmoed zal moeten zwijgen voor de zaak van de heropbouw, en de morele opbouw in de eerste plaats, van datzelfde vaderland. Zeker, haat is ook een kracht, maar een kracht die vermindert. En wij, die niet verminderd willen worden, wij moeten van nu af aan de moed hebben het te bekennen, al is het nog te vroeg misschien om de haat geheel tot zwijgen te brengen, - wat trouwens onnatuurlijk en dus verkeerd zou zijn. Al komt ook nu reeds van tijd tot tijd mij het woord van Henri Poincaré in het geheugen, een der laatste die hij geschreven heeft, één van die woorden, die men vindt als men het aangezicht gaat wenden naar het licht van de dood; - al komt, zeg ik, dat woord van nu af aan en telkens in mij naar boven als de bitterste waarheid, en die men nauwelijks slikken kan: "En face de tant de haines opposées, on hésite à souhaiter la défaite de l'une, qui serait le triomphe des autres".

Van haat hebben de om vrede zuchtenden het minst afgezien. En nochtans haken zij naar hun rust van gisteren, zonder dewelke zij zich de dag van morgen niet voorstellen kunnen. Het is te zeggen dat hun morgen zou bestaan uit hun gebreken van gisteren, vermeerderd met hun gebreken van onder de oorlog. Hetgeen voldoende is om te bewijzen dat hun soort van morgen ongewenst moet blijven.

Er is een andere reden om het beeld, en a fortiori de werkelijkheid ervan, te verwerpen. Er is, dat wij de logische ontwikkelingslijn van

ons ideaal niet vinden op een weg die elke stap versperd ligt door de puinen van wat de beproeving van de oorlog ons heeft geheten als schadelijk of althans onnodig te vernielen. Het lijdt geen twijfel: de oorlog is voor zo goed als iedereen een zuiveringsproces geweest, althans tijdelijk. Dat tijdelijke te bestendigen, het moet natuurlijk een der bestanddelen van het doel zijn, dat de toekomst ons oplegt. Dat bestendigen, wij bereiken het zeker niet, zo wij weer de materialen gaan bevestigen, die de oorlog juist vernielen of althans uiteen schokken moest om het besef te doen ontstaan dat wij moreel aan de beterhand waren of op zijn minst aan het twijfelen gebracht over onze vroegere ethische houding en de waarde ervan. Wij zullen het werk van de oorlog natuurlijk met de middelen van de oorlog niet voortzetten; het ware echter een gevaarlijke homeopathie, onze oude krankheden te gaan huldigen als levensvoorwaarden van een toestand, die bedoelt, tegen die krankheden in te gaan.

De logica eist dus, liefst maar zoveel mogelijk te vergeten. Wat werkelijk bruikbaar en deugdelijk is, ook van het verleden en zelfs van het hatende heden, zal wel vanzelf leven blijven en zijn rechtmatige plaats in de zon komen eisen. En dan is het nog tijd genoeg, om die plaats gewillig in te ruimen ...

19 februari.

Ik heb bijgewoond (in oorlogstijd moet niets u bevreemden), ik heb hedenochtend bijgewoond, dat een gezette dame een slagerswinkel binnentrad. Voor zij daartoe overging, had zij lang in extase gestaan voor de dikke, gele, dooraderde bergen ossenvet, die de uitstalling van die slager tot een succursale van Luilekkerland maakten. Ossenvet, immers, is een waar die te begeerlijk geworden is, daar zij zo goed als de enige betrouwbaar natuurlijke vetsoort werd, welke hier in Brussel nog is te krijgen; ik bedoel, dat veel van het vet dat ons te koop wordt geboden, veel minder waarborgen van onvervalstheid

oplevert, zodat ossenvet een zo merkwaardig als zeldzaam iets is geworden, ook voor diegenen, welke talrijk zijn, die er vroeger een aristocratische neus voor ophaalden. - Geen wonder dan ook, dat de dame zich door al dat vet eerst verblinden, daarna verleiden liet. De verleiding was zelfs zo sterk, dat zij er zonder blikken of blozen ineens vier kilo van bestelde, de zeldzaamheid indachtig, en de merkwaardigheid.

Dit alles kunt gij u goed voorstellen. Gij stelt u echter niet voor hoe de dame schrok (en ik vrees haast, dat gij evenzeer schrikken zult als zij), toen zij vernam, dat zij voor haar vier kilo vet de som te betalen had van tachtig frank!

Waaruit gij besluiten zult, dat ossenvet tegenwoordig in Brussel twintig frank het kilo kost.

Boter, die eetbaar is en boogt op zuiverheid, en voor zover zij voorhanden is, kost elf à twaalf frank; melk staat op verdwijnen; aardappelen, waarvan wij nog slechts driehonderd gram daags krijgen, zijn even zeldzaam: in sommige voorsteden ontbreken zij geheel sedert ruim een week, zodat kleine burgertjes zonder duurtetoeslag en die geen ondersteuning genieten (een kleine helft van de bevolking), het doorgaans na de twintigste van elke maand moeten doen met hun tweehonderd vijftig gram brood voor zo goed als enig voedsel; waarbij komt dat het brood weer bruin, en dikwijls onverteerbaar is. Voor die mensen is vlees natuurlijk een mythe: het kost gemiddeld zeven frank het kilo. Terwijl suiker op het verdwijnen staat ...

Waaruit blijken moge dat het te Brussel niet meer "plezant om te leven" is.

20 februari.

Zondag. - Het is het middaguur; de wind is gaan liggen; de regen houdt even op; het is of de tijd wacht. Ik ben in de hoge stad; de straat is geheel leeg; ik sta ondenkend voor een bloemenwinkel, kijk naar de grilligheid van orchideeën. - Als daar opeens, heel in de verte, de bons van het kanon zes maal na mekaar met grote regelmatigheid de lucht doordeukt. Daarop zwijgt weer de wachtende tijd. Ik ben de enige allicht die gehoord heeft ...

- Jaren geleden heb ik hartvliesontsteking gehad. Ik herinner mij nog de angst om mijn jagend hart, en hoe ik het gevoel had, het onder mijn hand te moeten bedwingen, wilde ik blijven leven. Nu is dat weer hetzelfde, in deze eenzaamheid, met dat verre kanon dat schiet. - Enige maanden geleden nog was dat één van onze vertrouwde geluiden geworden, dat kanongebons. En wij waren verbaasd als het zweeg. Vandaag heb ik het weer voor het eerst gevoeld als bij de aanvang van de oorlog: als iets waar wij onder bezwijken zullen, zo wij het niet tegenhouden kunnen.

Wat heeft dit nieuwe, dit hernieuwde gevoel te betekenen? ...

3 maart 1916

Naar de Weense correspondent van de Tijd meldt, heeft de Oostenrijkse gezant bij de Heilige Stoel te Rome opheldering gevraagd over het voor de centrale mogendheden bevreemdend optreden van kardinaal Mercier, tijdens diens verblijf in Italië. Uit de bekomen inlichtingen blijkt allerduidelijkst, dat de Heilige Stoel geen verantwoordelijkheid voor dit persoonlijk optreden van de Belgische primaat kan aanvaarden.

In verband met deze officieuze stap moet een nota worden uitgelegd, hier aan de bladen verstrekt en luidend:

“Tot heden heeft het Vaticaan zich niet willen bezig houden met de huldigen, in Italië aan de aartsbisschop van Mechelen bereid, met andere gebeurtenissen op diens reis en met de uitingen van de kerkvorst; noch heeft het daarover een oordeel willen vellen; en ook in de toekomst zal omtrent deze aangelegenheden dezelfde terughouding worden betracht. De paus deelt zijn verantwoordelijkheid voor de regeringsdaden en bekendmakingen van de Heilige Stoel met geen enkele kerkelijke autoriteit, zelfs niet met de leden van het college van kardinalen. Dezen zijn dus ook niet bevoegd, namens de apostolische stoel te spreken. De Osservatore Romano wijst er voortdurend op, dat voor de kerkelijke politiek van het Vaticaan alleen de encyclieken en verklaringen van de paus als richtsnoer gelden. Hieruit volgt echter tegelijk, dat de paus een kardinaal geen voorschriften geeft omtrent diens politieke houding en uitingen, zolang van dwaling in geloofs- en zedenleer geen sprake is. In zekere zin moet men, tussen de paus en kardinaal Mercier een scherpe afscheiding zien.”

Van Duitse zijde ontvangt de Nieuwe Courant een stuk over de ontmoeting van kardinaal Mercier met Briand.

Wij ontlenen er het volgende aan:

“Volgens officiële Franse mededelingen heeft kardinaal Mercier in de loop van zijn onderhoud de Franse minister-president, die in ambtelijke hoedanigheid te Rome vertoefde om de oorlog tegen Duitsland op ruimere schaal te organiseren, “bewijzen van de gruwelen door het Duitse leger in België bedreven” ter hand gesteld. Is dit werkelijk het geval, dan heeft kardinaal Mercier van zijn verblijf te Rome gebruik gemaakt, om daar een vijandelijke handeling tegen het Duitse Rijk te plegen. Zijn mededelingen konden inderdaad subjectief en objectief alleen ten doel hebben de vijandelijke

gevoelens van het Franse en het Belgische volk tegen de Duitsers nog meer aan te wakkeren.

“Het is duidelijk, dat de gedragslijn van kardinaal Mercier het onmogelijk heeft gemaakt, dat het Duitse gouvernement hem in de toekomst met dezelfde tegemoetkoming zou bejegenen, die het tot dusver op grond van allerlei beweegredenen meende te moeten in acht nemen.

“Had kardinaal Mercier zich ertoe bepaald, in het bezette land zijn kerkelijke en godsdienstige taak te vervullen, en was zijn optreden als staatsburger binnen de perken van de door de omstandigheden getrokken grenzen gebleven, dan zou het gouvernement de eerste zijn geweest om voor hem de volste en meest onbeperkte vrijheid te vragen bij de uitoefening van zijn verheven ambt. Van een inmenging van het Duits gouvernement in de zuiver kerkelijke en godsdienstige handelingen van de kardinaal Mercier is nooit sprake geweest. De politieke en militaire bezettende macht van België houdt zich als zodanig helemaal buiten het kerkelijk leven. Zij meent de kerkelijke organisatie niet buiten kracht te mogen stellen en het kerkelijk leven niet in de weg te mogen staan.

“Kardinaal Mercier heeft er zich echter niet toe bepaald zijn kerkelijke en godsdienstige verplichtingen na te komen en zijn hoge invloed op de Belgische bevolking binnen de gewettigde grenzen te laten gelden. Het bleek alda, dat hij zich geroepen voelde in de tegenwoordige moeilijke omstandigheden een actieve politieke rol te spelen, dat hij zich op de meest uiteenlopende wijze inliet met politieke en oorlogsaangelegenheden en wel doorgaans op zulke wijze, dat hij de bewuste tegenstand van de Belgische bevolking tegen de Duitse bezetting trachtte te versterken.

“Zijn politieke en vaderlandse gevoelens mogen kardinaal Mercier tot deze houding aangespoord hebben. Ook kunnen bijzondere redenen van binnenlands-politieke aard met het oog op de mogelijke toestand na de oorlog, het hunne daartoe hebben bijgedragen. In geen geval echter was dit politieke optreden verenigbaar met de inschikkelijkheid, die de bekleder van een hoge geestelijke waardigheid in acht dient te nemen, wanneer hij in een door de vijand bezet gebied zijn ambt vrij wil uitoefenen.”

En verder: “Wil kardinaal Mercier naast en buiten zijn kerkelijk ambt ook nog een bepaalde politieke rol vervullen, dan moet hij er vrede mee hebben, dat de Duitse katholieken vragen of deze rol met de militaire belangen, waarvoor de Duitse bezetting thans in België te zorgen heeft, alsook met de belangen der verdediging van hun eigen vaderland verenigbaar is.

“Het gezamenlijk schrijven van het Belgisch episcopaat, dat ongetwijfeld zijn ontstaan aan kardinaal Mercier’s initiatief te danken heeft, en naar inhoud en streven in overeenstemming is met de politiek-opwindende herderlijke kerstbrief van 1914 van kardinaal Mercier is in werkelijkheid een daad van politieke betekenis, waarvan het karakter slechts onvoldoende verborgen is door de poging om beweegredenen van godsdienstige aard aan te voeren. Kardinaal Mercier verlangt van de Duitse bisschoppen, dat zij een gemeenschappelijk scheidsgerecht zouden samenstellen met het doel de beweerde gruwelen door de Duitsers in België gepleegd, de in strijd met het volkenrecht geschonden onzijdigheid van België door de inval der Duitse legers, evenals de krenking van België’s eer vast te stellen. Dat zijn vraagstukken, die met het ambt van een bisschop niets te maken hebben. De geschiedenis en het kriegsrecht zullen beslissen of de Duitsers “gruwelen” en zo ja, welke “gruwelen” zij in België hebben gepleegd. Het volkenrecht en de politieke wetenschap heeft uit te maken of de Belgische onzijdigheid met of

zonder recht geschonden werd. En de vraag of de nationale eer van België al dan niet ten onrechte werd aangetast, dient door rechterlijke, niet door kerkelijke of godsdienstige tussenkomst te worden opgelost. Al deze aangelegenheden liggen ten enenmale buiten de bevoegdheid van een kerkelijk gerechtshof; nooit heeft de kerk er dan ook aanspraak op gemaakt, in dergelijke vraagstukken een beslissing te vellen. Een scheidsgerecht, samengesteld uit Belgische en Duitse bisschoppen, met het doel in deze zaak uitspraak te doen, zou bijgevolg a priori evenzo de nodige bevoegdheid ontberen.”

De schrijver (of schrijvers) wijst er tenslotte met nadruk op “dat uit de weigering der Duitse bisschoppen enig antwoord te geven, volstrekt niet kan worden afgeleid, dat een of andere der geweldige beschuldigingen, samengevat in het gezamenlijk schrijven, niet zou kunnen weerlegd of zelfs zou worden erkend. De Duitse bisschoppen hebben in overeenstemming met de wens van de heilige vader niet geantwoord, eenvoudig omdat zij meenden door de antwoorden hun ambtsbevoegdheid te overschrijden.”

De Nieuwe Courant tekent hierbij aan:

Als kardinaal Mercier kennis draagt van deze opvatting bij de Duitse autoriteiten in België en bij de Duitse bisschoppen, dan lijkt het ons zeer onwaarschijnlijk dat hij naar Mechelen zal terugkeren.

Lening Stad Luik.

De stad Luik heeft een 4 ½ % lening gesloten van 10 ½ miljoen. Binnen weinige dagen, zo wordt daaromtrent aan de Vossische Zeitung gemeld, was de lening voltekend.

Uit België.

De Banque Nationale de Belgique zal over het jaar 1915 geen dividend uitkeren.

4 maart 1916

Verkeer met België.

Een van onze abonnees, donderdagavond uit België teruggekomen, deelt ons het volgende mede:

De grenzen van België zullen voorlopig nog niet geopend worden; enige zekerheid hieromtrent kan niet worden gegeven.

Voor het grote aantal reizigers, dat thans in België, voornamelijk te Brussel opgehouden wordt, is er slechts één afdoend middel, namelijk; zich per rekest te wenden tot de gouverneur-generaal, von Bissing, met verzoek om bij wijze van uitzondering verlof te krijgen België te mogen verlaten. Elk verzoek wordt afzonderlijk onderzocht en indien er termen zijn, om het in te willigen, ontvangt men daarvan bericht.

Het verzoek kan in het Frans of Duits gesteld worden, op gewoon papier. Het moet zo beknopt mogelijk aangeven, waarom men in België gekomen is en waarom men het nu wil verlaten. Blijkbaar wordt het verzoek alleen ingewilligd, indien van een strikte noodzakelijkheid blijkt.

Men doet verstandig zich, na het indienen van het verzoek, tot de Nederlandse legatie te wenden, met mededeling, dat men het verzoek gedaan heeft en met de vraag, dat verzoek te steunen.

Op de medewerking van de heren daar wordt nimmer tevergeefs een verzoek gedaan, doch men mag niet vergeten, dat zij het zeer druk hebben en dat onnodige verzoeken voor hen zeer tijdrovend zijn.

De oorlog en de dieren.

De oorlogscorrespondent van de Norddeutsche Allgemeine Zeitung schrijft over de houding van de dieren tegenover de oorlog. Hij begint met een verhaal over de grote olifant in de diergaarde te Antwerpen, die aan het malen is geraakt. Toen Antwerpen ingesloten werd en het bombardement begon, hebben Belgische soldaten de grote roofdieren en mensapen doodgeschoten, om te voorkomen dat zij uit zouden breken. Het schieten in de tuin en het gebrul van de getroffen beesten wond de overige bewoners van de diergaarde reeds hevig op. Toen echter het bombardement van de forten begon, gedroegen zij zich als krankzinnig van angst. Een schijnbare uitzondering maakte alleen de olifant. Wel merkte men, dat er bij dit dier iets om ging, maar zijn onrust was meer innerlijk. Toen de kanonnade begon, liep hij dag en nacht onrustig op en neer in zijn kooi. Van tijd tot tijd hield hij even stil, zette zijn brede oren op, stak de snuit in de lucht en zette dan als hoofdschuddend over het onbegrijpelijke zijn draf voort. Als een granaat in de nabijheid viel, had dat geen onmiddellijke uitwerking op hem. Enige seconden later echter stak hij wan weer zijn snuit omhoog en luisterde hij, zoals bij het verre gedreun.

Antwerpen werd ingenomen, de rust keerde terug, het leven nam zijn oude loop, voor zover dit in de oorlog mogelijk is. De olifant echter is sedert die tijd aan het malen gebleven. Van zijn oppasser en van zijn oude bekenden neemt hij geen notitie meer en van tijd tot tijd krijgt hij een aanval. Dan loopt hij dagenlang op en neer, weigert voedsel en luistert met tussenpozen met de snuit in de lucht of de oorlog niet terug keert. Dit dier heeft een zenuwschok gekregen, die hij blijkbaar niet te boven komt.

Voor de oude kwestie of het paard een moedig of een zinneloos angstig dier is, zo vertelt de correspondent verder, heeft deze oorlog

zeer omvangrijk bewijsmaterieel geleverd, dat men voorlopig nog niet kan overzien. Twee officierspaarden, die in een beschoten stal met een paar andere alleen overgebleven waren van veertig, waren nog maanden lang zeer schrikachtig en dreigden elk ogenblik op hol te gaan. Sommige paarden zijn na hun genezing zonder aarzeling onmiddellijk weer in het vuur gegaan, maar andere zijn, zelfs na een lang verblijf achter het front, bij een gewerschot in de verte reeds schuw geworden. Herhaaldelijk heb ik gehoord, dat de dieren in de vuurlinie langzamerhand even aan het onafgebroken geschiet wennen als de mens. In de stallen van een batterij veldartillerie heb ik waargenomen, dat de dieren weliswaar met blijkbaar belangstelling luisterden naar het inslaan van de vijandelijke granaten, maar dat zij volstrekt niet onrustiger werden, als deze dichterbij kwamen. Misschien konden zij schatten dat de afstand nog groot genoeg was. Men heeft mij echter ook van het tegenovergestelde voorbeelden verteld. Bij het grote vijandelijke offensief in het westen zijn de paarden van munitiecolonnen herhaaldelijk niet te bewegen geweest door de vuurzone te gaan. De munitie moest dan met automobielen, die toch reeds bovenmatig in beslag genomen waren, naar het front worden gebracht. De zenuwen hebben hier de dieren in de steek gelaten, terwijl de manschappen het uithielden.

Zeer veel materiaal heeft men in deze oorlog gekregen over de hond. Er is geen stelling, geen vliegerkamp, geen trein, waar niet enige honden bij zijn. De Rode Kruishonden, waarover men buitengewoon tevreden is, laat ik buiten beschouwing. Honden die zich in de voorste stelling geheel aan de beschieting hebben gewend, heb ik vaak gezien. Maar ook een, die na een volstrekt niet hevige beschieting van een plaats, welke op de daar liggende soldaten heel weinig indruk had gemaakt, een zenuwschok had gekregen.

Met de kop naar beneden vloog het dier angstig rond en bij ieder schot kroop het sidderend weg. In een boskamp in een zuidelijk gedeelte van het front hebben de honden op de duur precies geleerd, dat de Fransen van tijd tot tijd uit zware kanonnen schoten. Terwijl zij zich door het voortdurende geschiet en door de mijnen volstrekt niet lieten storen, maakten zij dat ze wegwamen zodra een granaat in de buurt van het kamp beweest, dat het zware geschut weer begon. Zij vluchtten dan naar het meer naar achter gelegen keukenkamp, waar zij uit ervaring wisten, dat zij veilig waren. De eerste keren waren zij daar enige keren gebleven, maar later kwamen zij terug, zodra de beschieting ophield. Men kreeg de indruk, alsof zij bij onderlinge afspraak handelden.

Katten zijn met hun bekende aanhankelijkheid voor hun woonplaats ook in volkomen in puin geschoten plaatsen achter gebleven, zoals indertijd bij Duffel en Lier. Ook in de loopgraven vindt men ze niet zelden.

In de loopgraven weet men dat er dieren zijn, waarop het front een bijzondere aantrekkingskracht uitoefent. Tegen de muizen moet men bijzondere maatregelen treffen. De ratten vormen een hoofdstuk op zichzelf en de ratten van de Loretteheuvel zelfs een buitengewoon griezelig hoofdstuk.

Buitengewoon ongevoelig tegen het rumoer van de slag hebben zich de vogels getoond. Bij het begin van de stellingoorlog zag men grote koppels fazanten en veldhoenders zich doodkalm achter de frontlinie ophouden. Duiven blijven nog in hun slag als het dak stukgeslagen is door kartetskogels. Sperwers in half stukgeschoten torens. Het vorige voorjaar was ik in een bosje aan de Somme, dat de Fransen iedere dag met alle kalibers beschoten en waar menige top kaal geschoten en menige stam geknakt was. De zangvogels lieten zich daardoor niet

storen in het bouwen van hun nesten en ze zongen dat het een lust was.

In een dorp in Picardië zag ik op een kerkhof een spreeuw hooi aandragen voor zijn nest, terwijl de plat geschoten kerk nog rookte. Merkw aardiger nog gedroegen zich uilen, die manschappen van een batterij in de zuid-Vogezes hielden. Nadat de jonge dieren tam geworden waren, liet men ze uitvliegen en ze keerden geregeld in hun kooien terug, die midden tussen de vurende kanonnen aan een dennenboom hingen.

Ook de voorzichtige kraaien weten, dat de oorlog voor hen niet geldt. Gedurende de bewegingsoorlog verzamelden ze zich in ontelbare scharen om de gevallen paarden en runderen, maar thans zijn het meer etappevogels geworden die de wegen van de trein en de overlaadplaatsen nauwkeurig kennen en daar vergoeding zoeken voor hetgeen het onbebouwde akkerland hun schuldig blijft.

In Umschau doet ook een veearts mededelingen over dit onderwerp. Men neemt bij dieren dezelfde psychische uitwerking van schoten waar als bij mensen. Vooral de zenuwschok is bij plotselinge hevige ontploffingen een veelvuldig verschijnsel. Typisch is het geval van een paard, dat bij het inslaan van een granaat in de onmiddellijke nabijheid omviel, alsof het getroffen was en toch na korte tijd weer opstond, doch voortdurend schrikachtig bleef. Het dier moest naar een paardendepot gezonden worden, waar het in drie weken volkomen herstelde. Er zijn ook gevallen voorgekomen, dat paarden stierven tengevolge van de zenuwschok bij de ontploffing van een zware granaat, zonder dat men bij de sectie de minste kwetsuur kon vinden. Verlammingen door zenuwschok heeft men ook op de jacht bij ree en vos waargenomen, die zonder getroffen te zijn, stil bleven staan.

Over de uitwerking van kanongedonder op de vogels zegt deze schrijver: Het grote pluimwild, vooral de oer- en berkhoenders, fazanten, wilde eenden en zeeadelaars zijn door het oorlogsrumoer uit de buurt van de Mazurische meren verdreven. De zangvogels echter en vooral de leeuwerik, de vink en de lijster lieten zich niet verjagen. Ook de patrijzen, uilen, valken, sperwers, kraaien enz. gaven hun woonplaatsen niet prijs.

Reizen naar België.

Onze correspondent schrijft uit Brussel op 2 maart:

Vandaag is het juist vier weken geleden dat het reizigersverkeer van België naar Nederland zonder voorafgaande waarschuwing werd stopgezet en het ziet er volstrekt nog niet naar uit of hierin spoedig verandering zal komen.

In ons land blijken de Duitse autoriteiten nog steeds passen naar België af te geven, ten minste dezer dagen kwamen er hier ter stede nog verscheidene landgenoten aan, maar van terugkeer is geen sprake. Wel verluidt nu dat een dertigtal der "gestranden", wiens zaak reeds een kleine veertien dagen in onderzoek is, binnen enkele dagen in de gelegenheid zal worden gesteld naar het lieve vaderland terug te keren, maar ... zeker is dit volstrekt niet.

Er moet dus nogmaals met nadruk op gewezen worden dat iedereen, die zich van ons land naar België begeeft, er absoluut niet zeker van is, wanneer hij terug kan keren en hoe lang hij hier zal moeten blijven. Laat hem dit onverschillig, dan mag hij gerust komen om met ons uit te kijken naar de eerste sporen van een naderende lente op boulevard en in bos. Heeft hij echter geen tijd en geduld in overvloed, dan moet hij weg blijven, want eenmaal hier, helpt klagen niet en

bestaat er niets als berusten in het onvermijdelijke. Het is nu eenmaal oorlog.